

ВИЩИЙ НАВЧАЛЬНИЙ ЗАКЛАД УКООПСПІЛКИ
«ПОЛТАВСЬКИЙ УНІВЕРСИТЕТ ЕКОНОМІКИ І ТОРГІВЛІ»

ЯХНО ТЕТЯНА ПЕТРІВНА

УДК 339.13.017

**РОЗВИТОК НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ В ІНДИКАТОРАХ
СПОЖИВЧОГО РИНКУ: ТЕОРІЯ, МЕТОДОЛОГІЯ, ПРАКТИКА**

Спеціальність 08.00.03 – економіка та управління національним господарством

АВТОРЕФЕРАТ

дисертації на здобуття наукового ступеня
доктора економічних наук

Полтава – 2019

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана на кафедрі міжнародної економіки та міжнародних економічних відносин Вищого навчального закладу Укоопспілки «Полтавський університет економіки і торгівлі».

Науковий консультант: доктор економічних наук, професор
Шкурупій Ольга Всеволодівна,
ВНЗ Укоопспілки «Полтавський університет економіки і торгівлі», завідувач кафедри міжнародної економіки та міжнародних економічних відносин.

Офіційні опоненти: доктор економічних наук, професор
Сафонов Юрій Миколайович,
Державна наукова установа «Інститут модернізації змісту освіти», заступник директора;

доктор економічних наук, професор
Вовчак Ольга Дмитрівна,
ДВНЗ «Університет банківської справи» (м. Київ), завідувач кафедри фінансів, банківської справи та страхування;

доктор економічних наук, професор
Макара Оксана Василівна,
Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки (м. Луцьк), завідувач кафедри фінансів та кредиту.

Захист дисертації відбудеться 20 грудня 2019 р. об 11⁰⁰ годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 44.877.01 у Вищому навчальному закладі Укоопспілки «Полтавський університет економіки і торгівлі» за адресою: 36000, м. Полтава, вул. Ковалю, 3, ауд. 302.

З дисертацією можна ознайомитись у бібліотеці Вищого навчального закладу Укоопспілки «Полтавський університет економіки і торгівлі» за адресою: 36000, м. Полтава, вул. Ковалю, 3.

Автореферат розісланий «___» листопада 2019 р.

Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради

К. Ю. Вергал

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми. Економіка країни – один із найважливіших складників відображення рівня життя населення, а її розвиток створює сприятливі соціально-економічні умови для формування багатства суспільства та добробуту людей. Сучасний період у житті українського суспільства є надзвичайно складним: відбувається внутрішня перебудова влади, наявна зовнішня політична загроза. Це не може не позначитись на економіці – на ступені її розвитку, ефективності ринкових процесів, відповідності інтересам зростання добробуту населення. У зв'язку з цим виникає необхідність пошуку напрямів вирішення проблем, що гальмують розвиток національної економіки.

Сучасний етап розвитку людства знаменує перехід до наступної фази – постіндустріального суспільства, що обумовлює кардинальні зміни у функціонуванні споживчого ринку як складової національних економік країн. Відповідно до цього виникає необхідність його розгляду через призму нових соціально-економічних відносин, що відповідають умовам розбудови постіндустріального суспільства. Вивчення закономірностей, тенденцій, а також суперечностей розвитку споживчого ринку в умовах системної трансформації є надзвичайно актуальним завданням сучасної економічної науки. Значущість цього напрямку дослідження підсилює необхідність з'ясування умов розвитку економіки, що відповідають імперативу зростання добробуту населення – інтересам матеріального та духовного збагачення людства. Споживчий ринок відіграє у цьому індикативну роль. На ньому переплітаються ключові інтереси кінцевих споживачів і виробників продукції, а за своїм призначенням такий ринок виконує багатогранні функції життєзабезпечення населення. Натомість диспропорції та структурні деформації механізму функціонування споживчого ринку призводять до зниження конкурентоспроможності національних економік, спричиняють сповільнення економічного розвитку та погіршення добробуту населення.

Зважаючи на це, підвищення ефективності функціонування споживчого ринку та його вплив на розвиток національної економіки набувають нині статусу визначально важливих наукових проблем, що вимагають глибокого теоретичного й емпіричного дослідження. Необхідність теоретичного обґрунтування місця і ролі споживчого ринку в забезпеченні розвитку національної економіки, розкриття особливостей його функціонування в сучасних умовах, а також розробка практичних рекомендацій щодо розвитку національної економіки України обумовили актуальність дисертації.

Сучасні аспекти соціально-економічного розвитку, специфіки функціонування ринків, інституційні підходи до регулювання економіки та ринкових відносин представлені в роботах В. Базилевича, Г. Баншяніна, Зб. Бжезинського, В. Бодрова, А. Гальчинського, В. Геєця, Н. Гражевської, В. Гриньової, В. Іванюти, В. Лагутіна, Ю. Лисенка, В. Ляшенка, О. Манжури, Л. Мельник, В. Мандибури, М. Моїсєєва, В. Онегіної, Ю. Погорєлова, І. Радіонової, О. Раєвньої, М. Рогози, Г. Скляра, А. Тойнбі, Ф. Фукуями, А. Чухна, О. Шкурупій, Й. Шумпетера та ін. Проблема функціонування та

розвитку споживчого ринку присвячені наукові праці Є. Азарян, В. Апопія, О. Березіна, О. Вовчак, А. Гриценка, М. Драгомирецької, Л. Лігоненко, І. Лошенко, О. Макари, В. Распопової, Ю. Сафонова, М. Туган-Барановського, О. Шевчук, Л. Шимановської-Діанич та інших.

Відаючи належне доробку вчених у зазначених сферах досліджень, слід зауважити, що поглибленого вивчення вимагають питання щодо: теорії та методології наукового аналізу розвитку національної економіки в аспекті сучасних ринкових відносин; теоретичних основ визначення споживчого ринку в контексті функціонування та розвитку національної економіки; стану споживчого ринку України та його ролі у забезпеченні макроекономічної та соціальної стабільності; споживчого ринку як індикатора державної економічної політики; соціальної компоненти розвитку національної економіки у вимірі емпірики споживчого ринку. Отже, комплексне дослідження споживчого ринку як індикатора розвитку національної економіки є актуальним, що зумовило вибір теми дисертації, визначення її мети, завдань і структури.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертація пов'язана з науковими планами Вищого навчального закладу Укоопспілки «Полтавський університет економіки і торгівлі» за темами: «Теоретико-методичні та практичні засади управління зовнішньоекономічною діяльністю суб'єктів господарської діяльності» (номер державної реєстрації 0113U006219), де автором визначено напрями зовнішньоекономічної політики України та її вплив на стан внутрішнього споживчого ринку; «Ринковоадаптований механізм управління сучасною соціально-економічною системою» (номер державної реєстрації 0110U000932), де автором визначено концепт взаємозалежності економічного розвитку, ринку, добробуту та багатства суспільства; розкрито зміст споживчого ринку в аспекті неоекономічних процесів відтворення людини і суспільства; «Методологія та практика управління системою споживчої кооперації України в умовах трансформації національної економіки» (номер державної реєстрації 0110U000931), де автором сформовано методологічні засади дослідження стану споживчого ринку в контексті оцінки розвитку національної економіки; та Львівського торговельно-економічного університету за темою «Наукові засади рекламної та PR-діяльності у бізнесі» (номер державної реєстрації 0118U006658), де досліджено структурування соціально-економічних систем.

Мета та завдання дослідження. Метою дослідження є обґрунтування теоретико-методологічних засад і розробка практичних рекомендацій щодо розвитку національної економіки України, що ідентифікується станом споживчого ринку. Відповідно до мети поставлено та вирішено такі завдання:

систематизувати й узагальнити теоретичні аспекти розвитку національної економіки з урахуванням особливостей постіндустріальної трансформації ринкових відносин;

виокремити типи та визначити особливості моделей економічного розвитку країн;

сформувати теоретичні та методологічні підходи до визначення паритету державного регулювання національної економіки та ринкового саморегулювання;

обґрунтувати концепт взаємозалежності економічного розвитку, ринку, добробуту та національного багатства;

категоріально та сутнісно визначити споживчий ринок у контексті розвитку національної економіки;

розкрити зміст споживчого ринку в аспекті неоекономічних процесів відтворення людини та суспільства;

розробити методологічні засади дослідження стану споживчого ринку в контексті оцінки розвитку національної економіки;

оцінити ступінь макроекономічної стабільності на основі показників стану та динаміки споживчого ринку;

обґрунтувати можливості та виявити межі використання показників стану споживчого ринку для діагностики соціального розвитку в Україні;

визначити особливості промислової політики України на основі урахування проблем, виявлених і відображених у змінах споживчого ринку;

ідентифікувати особливості фінансової політики України через виявлення її ролі у розвитку споживчого ринку;

визначити напрями зовнішньоекономічної політики України та її вплив на стан національного споживчого ринку;

визначити напрями соціалізації економіки й індивідуалізації споживчого ринку;

запропонувати напрями та засоби заохочення розвитку соціальної відповідальності бізнесу в Україні відповідно до імперативу споживчого ринку;

обґрунтувати доцільність імплементації міжнародних ініціатив і стандартів соціальної відповідальності в Україні та розробити заходи відповідного спрямування.

Об'єктом дослідження є процес розвитку національної економіки в умовах сучасних ринкових відносин.

Предметом дослідження є теоретико-методологічні та практичні засади дослідження споживчого ринку як індикатора розвитку національної економіки.

Методи дослідження. Теоретичною-методологічною основою дослідження є базові наукові положення щодо сутності економічного розвитку, принципів дії ринкового механізму, різноманітності моделей, за якими функціонує економіка країн, сучасні підходи до інституціоналізації відносин у системі національної економіки та споживчого ринку, засади державної політики за галузями та сферами економіки, теорії добробуту та багатства суспільства у взаємозв'язку з теоріями економічного розвитку та ринку, концепції трансформації споживчого ринку в аспекті неоекономічних процесів відтворення людини і суспільства; праці зарубіжних і вітчизняних науковців з проблем розвитку національної економіки та споживчого ринку. Для виконання поставлених завдань у роботі використано сукупність загальнонаукових і

спеціальних методів наукового дослідження. У дисертації використано методи: *логічного узагальнення* – для структурування соціально-економічних систем; виокремлення особливостей моделей і типів економічного розвитку країн; визначення чинників, що впливають на формування паритету державного регулювання і ринкового саморегулювання економіки, *групування* – під час дослідження індикаторів стану споживчого ринку та їх тенденцій у розрізі галузей; обґрунтування пріоритетності застосування інструментів промислової політики відповідно до підсумків оцінювання її результативності за галузями; визначення показників для оцінки споживчих можливостей населення; *аналізу і синтезу* – для визначення напрямів соціалізації економіки й індивідуалізації споживчого ринку; з'ясування засобів заохочення розвитку соціальної відповідальності бізнесу в Україні відповідно до імперативу споживчого ринку; обґрунтування доцільності та розробки заходів з імплементації міжнародних ініціатив і стандартів соціальної відповідальності в Україні; *статистичного аналізу* – для оцінки існуючих тенденцій у розвитку споживчого ринку та національної економіки; *економіко-математичного моделювання* – для розробки положень економічної політики України на основі урахування проблем, виявлених і відображених у змінах споживчого ринку; *теоретичного узагальнення* – для обґрунтування взаємозалежності економічного розвитку, ринку, добробуту та багатства суспільства; категоріального та сутнісного визначення споживчого ринку в форматі методології складних соціально-економічних систем; формування моделі відносин на споживчому ринку; обґрунтування комплексного підходу до дослідження споживчого ринку.

Інформаційною основою дослідження є закони України, укази Президента України, постанови Кабінету Міністрів України, нормативно-правові акти Міністерства розвитку економіки, торгівлі та сільського господарства України, статистичні матеріали Державної служби статистики України, фінансово-господарська звітність підприємств, монографії та публікації вітчизняних і зарубіжних авторів, інтернет-ресурси.

Наукова новизна одержаних результатів полягає в розширенні поля наукового аналізу споживчого ринку, обґрунтуванні теоретико-методологічних підходів до визначення ефекту результативності споживчого ринку як індикатора розвитку національної економіки та розробці практичних рекомендацій щодо економічного та соціального розвитку України на основі гармонізації відносин між державою, виробником і споживачем. Наукова новизна визначається такими положеннями:

уперше:

запропоновано методологічний підхід до дослідження обопільного зв'язку між рівнем розвитку соціальної сфери та споживчим ринком, що проявляється в умовах переходу світового суспільства до постіндустріальних відносин і що за умов індустріальних відносин вважалося неістотним; аргументовано затвердження нової системи цінностей (усебічний розвиток індивіда на противагу максимізації ринкової вигоди), що з боку соціальної сфери проявляється як забезпечення соціальної відповідальності бізнесу, соціального

партнерства, соціалізації економіки, а з боку ринку – як індивідуалізація товару та відносин між учасниками ринку, особливість механізму формування потреб представниками покоління Z, нові (відповідно до умов інтернет-економіки) принципи формування пропозиції, надзвичайна швидкість і масовість угод купівлі / продажу тощо; це дозволило виявити причини дисбалансу, що проявляється як прерогатива розвитку в Україні економічної сфери порівняно з соціальною і визначити передумови його усунення в рамках соціальної політики держави;

запропоновано концепцію соціального гомеостазу, в якій соціальна відповідальність бізнесу виступає компенсаторним і одночасно коригуючим інструментом порушення динамічної рівноваги споживчого ринку, викликаній чинниками зовнішнього походження, що, своєю чергою, забезпечує умови сталого розвитку соціально-економічних систем; концепція передбачає два блока положень: з обґрунтування можливості соціально-економічних систем зберігати динамічну сталість параметрів і функцій у разі відсутності загроз ринкового розбалансування (відцентрових ринкових коливань), за умов скоординованої дії громадянського суспільства, бізнесу й уряду; з обґрунтування практичної можливості застосування заходів соціальної відповідальності як умови розвитку національної економіки та засобу активізації споживчого ринку;

розроблено методологічні засади визначення результативності соціальної відповідальності бізнесу, засновуючись на комплексній оцінці стану соціальної, економічної та екологічної сфер, з проєкцією можливостей забезпечення сталого розвитку на сферу споживання; теоретичне обґрунтування та емпіричне застосування методологічних засад підтвердило доцільність їх використання під час здійснення одночасного аналізу розвитку національної економіки і споживчого ринку, а також довело обґрунтованість положення про те, що споживчий ринок є індикатором соціально-економічної політики, яка проводиться державою;

удосконалено:

теоретичні засади визначення сутності сучасного споживчого ринку, особливість яких полягає у тому, що вони ґрунтуються на концепції цивілізаційного розвитку, розкривають роль ринку у забезпеченні прогресу людства, методологічно та логічно визначають залежність таких потенціалів: ринку, економічного розвитку, суспільного добробуту та національного багатства; це дозволило обґрунтувати необхідність розширеного аналізу ринкових процесів періоду становлення та розвитку постіндустріальних відносин у рамках системи «людина – ринок – суспільство» на відміну від відокремленого розгляду ринку, звуженого до примітивізму сприйняття його економічного механізму;

модель сучасних ринкових відносин, в якій людина представлена на споживчому ринку не як суто споживач благ, поведінку, якого зумовлюють тільки економічні чинники, але також як індивід, мотивований соціальними, психологічними, морально-етичними, політичними, правовими, екологічними та

іншими чинниками; модель відрізняється від існуючих тим, що враховує детермінованість розвитку споживчого ринку неекономічними процесами відтворення людини та суспільства; це дозволило розширити існуючі теоретико-методологічні уявлення про функціонування споживчого ринку та економіки, а також аргументувати невідворотність якісних змін у розвитку національної економіки;

методологічний підхід до об'єднаного аналізу розвитку національної економіки країни та розвитку споживчого ринку, особливістю якого є визнання того, що провідну роль у забезпеченні зв'язку між виробництвом і споживанням відіграє людина; використання цього вихідного положення дозволило описати зв'язок між кінцевим результатом виробничої діяльності економічних одиниць-резидентів у сфері матеріального та нематеріального виробництва, що визначений у середньому на одну людину, та станом споживчого ринку, що визначений за низкою основних параметрів (рівень споживчих цін, обсяг роздрібного товарообороту, кількість об'єктів роздрібною торгівлі, обсяг продажу споживчих товарів, вироблених в Україні та представлених на внутрішньому ринку), кількісно оцінити дану залежність, яка ідентифікує стан національної економіки та її розвиток;

науковий підхід до оцінки пріоритетів у промисловій політиці держави через відображення змін споживчого ринку; особливість підходу зумовлена вибором і застосуванням показників значущості галузей на внутрішньому споживчому ринку (частка виробленої продукції в роздрібному товарообороті) та показників рівня задоволення попиту на внутрішньому ринку вітчизняними виробниками (частка товарів національного виробництва на внутрішньому ринку; відношення індексу роздрібного товарообороту й індексу виробництва); це дозволило зробити кластеризацію галузей, класифікувати їх за значенням часткових показників і виділити групи з метою з'ясування міри відповідності галузевої структури інтересами розвитку національної економіки, визначення доцільності / недоцільності змін промислової політики та застосування певних регуляторних інструментів;

методологічні засади аналізу якісних змін споживчого ринку, особливістю яких є можливість визначення збалансованого впливу на розвиток національної економіки промислової та зовнішньоекономічної політики держави, що дозволило виявити причини низької частки продукції вітчизняних виробників на національному споживчому ринку й оцінити наслідки цього за допомогою виокремлення внутрішніх чинників (пов'язаних із результативністю промислової політики держави) – тих, що походять від теперішніх можливостей національної системи виробництва з притаманним їй рівнем технічного оснащення і продуктивності праці, та зовнішніх (пов'язаних із результативністю зовнішньоекономічної політики держави) – тих, що походять від діяльності іноземних компаній на українському ринку споживчих товарів;

методологічний підхід до дослідження споживчого ринку, що відрізняється від інших виокремленням блоку факторного аналізу змін споживчого ринку під впливом фінансової політики держави та фіксує

визначально значущі умови успішного функціонування механізму ринку (формування попиту, пропозиції та опосередкування зав'язків між споживачем і виробником у стані рівноваги); це дозволило кількісно оцінити зазначені зміни споживчого ринку з позиції розвитку національної економіки;

дістали подальшого розвитку:

науковий підхід до структурування соціально-економічних систем, складниками яких є ключові внутрікраїнові підсистеми («економіка», «бізнес», «держава», «соціум»); особливість підходу полягає у визначенні: 1) ролі механізму функціонування національної економіки за сукупним ефектом взаємозалежності підсистем, що забезпечує певний якісний рівень життя суспільства; 2) ролі ринку, який сприяє гармонізації всіх підсистем за умови, що економічний розвиток здійснюється в інтересах суспільства; це дозволило аргументувати, що успіх країн-лідерів, незалежно від специфіки моделей соціально-економічного розвитку, першопричинно походить з одного джерела – розбудованих відповідно до специфіки певного історичного періоду ринкових відносин;

теоретико-методологічні засади визначення паритету державного регулювання і ринкового саморегулювання економіки, які, на відміну від інших, передбачають урахування особливих для кожної з країн інноваційного, соціально-економічного та природного потенціалів розвитку, а також сукупного (агрегованого) ефекту їх взаємодії, що набувають країни за певного співвідношення регуляторних функцій уряду та ринку; це дозволило у формалізованому вигляді відобразити множинність індивідуалізованих станів поєднання державного регулювання і ринкового саморегулювання та аргументувати варіативність успішного розвитку макроекономічних систем (у тому числі національної економіки) за різних умов формування його потенціалу та різного інституційного впливу (дії державних інститутів та інститутів ринку);

наукові засади аналізу функцій ринку, що, на відміну від існуючих, передбачає урахування як позитивного (функціонального) впливу ринку на соціально-економічний розвиток суспільства, так і негативного (дисфункціонального); це дозволило використати принцип складних систем, розвиток яких зумовлює постійне виникнення та розв'язання суперечностей, для визначення споживчого ринку як відкритої, динамічної, багатфункціональної системи, яка, перебуваючи у постійному русі, трансформується відповідно до історичних етапів еволюції суспільства, а також виокремити найбільш значущі для сучасного періоду розвитку національної економіки завдання споживчого ринку, виявивши його зв'язок з іншими видами ринків;

методологічний підхід до визначення та аналізу споживчого ринку, особливістю якого є те, що він ґрунтується на принципах методологічного плюралізму та передбачає вибір і застосування визначальних для оцінки рівня функціональної досконалості соціально-економічних систем методів (історико-генетичного, статистичного, феноменологічного) і методологічних концептів

(соціоекономічного, соціокультурного, мережевого й інституціонального), що дозволило врахувати множинну специфіку сучасного періоду життя українського суспільства та визначити за показниками споживчого ринку рівень розвитку національної економіки;

науковий підхід до типології споживачів, який, на відміну від наявних в економічній науці засад систематизації, передбачає виокремлення профспоживачів, просьюмерів, глобальних споживачів і забезпечує їх ідентифікацію за принципами свідомої та самостійно організованої ринкової поведінки, а також за їх присутністю у сегменті інтернет-економіки, що дозволило обґрунтувати положення про формування класу нових споживачів, їх зростаючий вплив на бізнес стосовно дотримання ним принципів соціальної відповідальності, ініціювання такими споживачами якісних змін споживчого ринку, що у кінцевому підсумку сприяє забезпеченню умов розвитку макоекономічних систем (у тому числі національної економіки) та соціально-економічного розвитку суспільства в цілому.

Практичне значення одержаних результатів полягає в тому, що основні положення і висновки, викладені у дисертації, є внеском у теорію, методологію і практику розвитку національної економіки та споживчого ринку, що виступає індикатором досконалості господарської системи. Основні положення доведені до рівня методичних розробок і прикладних рекомендацій можуть слугувати науковою основою для розроблення заходів державного регулювання національної економіки та споживчого ринку.

Результати досліджень використані в діяльності Управління економічного співробітництва Міністерства закордонних справ України, зокрема під час формування і удосконалення положень Закону України «Про засади внутрішньої і зовнішньої політики» (довідка № 51/36-248 – 1596 від 15.07.2019 р.).

Висновки та пропозиції щодо визначення паритету державного регулювання і ринкового саморегулювання економіки враховані в діяльності Запорізької торгово-промислової палати (довідка № 22.2/762 від 15.08.2019 р.).

Методичні положення та практичні рекомендації щодо аналізу споживчого ринку використані в діяльності Івано-Франківської торгово-промислової палати (довідка № 57-09/19 від 10.09.2019 р.).

Результати дослідження використовуються в навчальному процесі Вищого навчального закладу Укоопспілки «Полтавський університет економіки і торгівлі» при викладанні дисциплін «Національні моделі економічних систем», «Економіка менеджмент», «Сучасні проблеми управління соціально-економічними системами» (довідка № 45-15/105 від 28.11.2018 р.) та Львівського торговельно-економічного університету при розробці методичного забезпечення та викладанні дисциплін «Моделі підприємницької діяльності в глобалізованому світі», «Управління ризиками в міжнародному бізнесі», «Регулювання світової економіки» (№ 98/16 від 25.06.2019 р.).

Особистий внесок здобувача. Концептуальні положення дисертації, висновки, рекомендації та пропозиції, що виносяться на захист, є результатом самостійного наукового пошуку здобувача. Із наукових праць, що опубліковані

у співавторстві, використані лише ті результати дослідження, які одержані особисто здобувачем.

Апробація результатів дослідження. Основні теоретичні й методологічні положення і результати дослідження доповідались та схвалені на 12 науково-практичних конференціях, а саме: II Міжнародній науково-практичній конференції для студентів, аспірантів та молодих вчених «*Актуальні питання економічних наук в сучасному суспільстві*» (м. Львів, 2011 р.), Міжнародній науково-практичній конференції «*Актуальні проблеми міжнародних відносин і зовнішньої політики країн світу*» (м. Луцьк, 2011 р.), щорічній науковій конференції професорсько-викладацького складу і аспірантів «*Актуальні проблеми економіки і торгівлі в сучасних умовах євроінтеграції*» (м. Львів, 2015 р., 2016 р., 2017 р., 2018 р., 2019 р.), всеукраїнській науково-практичній інтернет-конференції «*Особливості формування міжнародних економічних відносин в умовах дестабілізації міжнародної системи*» (м. Львів, 2015 р.), міжнародній науково-практичній інтернет-конференції «*Сорок перші економіко-правові дискусії*» (м. Львів, 2016 р.), IV Міжнародній науково-практичній конференції «*Проблеми формування та розвитку інноваційної інфраструктури: виклики постіндустріальної економіки*» (м. Львів, 2017 р.), 17 Міжнародній науковій конференції «*Information Technologies, Management and Society*» (м. Рига, Латвійська республіка, 2018 р.), Міжнародній науково-практичній інтернет-конференції «*Соціально-економічні та правові чинники розвитку національної економіки України: облікові, аналітичні та контрольні аспекти в сучасних умовах інтеграції процесів*» (м. Полтава, 2018 р.).

Публікації. За темою дисертації опубліковано 43 наукові праці, з яких: 1 одноосібна монографія; 3 статті в колективних монографіях; 12 статей у фахових виданнях України, включених до міжнародних наукометричних баз; 11 статей у наукових фахових виданнях України; 1 стаття у періодичному виданні іншої держави, 3 статті – у виданнях, що додатково відображають наукові результати, 12 тез конференцій. Загальний обсяг наукових праць становить 38,3 друк. арк., із яких автору належить 36,5 друк. арк.

Структура й обсяг роботи. Дисертація складається зі вступу, п'яти розділів, висновків, списку використаних джерел із 630 найменувань і 16 додатків на 39 сторінках. Загальний обсяг роботи становить 490 сторінок. Основний зміст роботи викладено на 389 сторінках. Робота містить 53 рисунки, 43 таблиці.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЙНОЇ РОБОТИ

У **вступі** обґрунтовано актуальності теми дисертаційної роботи, визначено її мету та завдання, предмет і об'єкт дослідження, відображено наукову новизну й практичну цінність одержаних здобувачем результатів, подано відомості про апробацію та публікації.

У **першому розділі** «**Теоретичні та методологічні засади дослідження розвитку національної економіки в аспекті сучасних ринкових відносин**» систематизовано й узагальнено теоретичні аспекти розвитку національної економіки з урахуванням особливостей постіндустріальної трансформації

ринкових відносин; виокремлено типи та визначено особливості моделей економічного розвитку країн; сформовано теоретичні та методологічні підходи до визначення паритету державного регулювання національної економіки та ринкового саморегулювання.

Країна як соціально-економічна система має особливу структуру, утворену з ключових внутрікраїнових підсистем, взаємодія між якими, за умов їх постійного розвитку, дозволяє зберігати стійкість та ідентичність системи в цілому. У сучасних умовах (за формування постіндустріального суспільства) як відносно самостійні макросуб'єкти виявляють себе чотири підсистеми. Ними є: держава (багатофункціональна організаційна структура, що регулює життєдіяльність суспільства на всій території країни, забезпечуючи її цілісність та усталеність розвитку), соціум (населення, що структуровано за допомогою різних громадських організацій у стійку соціальну спільноту), економіка (сфера реалізації процесів виробництва, споживання, розподілу й обміну) та бізнес (самостійна істотно ризикована діяльність, що відбувається на мікроекономічному рівні та спрямована на отримання прибутку його суб'єктами). У кінцевому підсумку взаємодію чотирьох визначальних підсистем, що забезпечують певний рівень розвитку країни, відображає механізм функціонування національної економіки. Представлення взаємозв'язків між державою, соціумом, бізнесом і економікою у вигляді матриці демонструє наявність протяжного спільного кордону, утвореного учасниками пар «держава – соціум», «соціум – економіка», «економіка – бізнес», «бізнес – держава», а також межування в одній точці учасників пар «держава – економіка» і «бізнес – соціум». Точкою перетину цілей, іманентно властивих кожній із підсистем, фокусом реалізації інтересів суб'єктів, місцем узгодження їх дії (сферою, де набувають завершення і знову відтворюються найважливіші для розвитку суспільства процеси) є ринок (рис. 1).

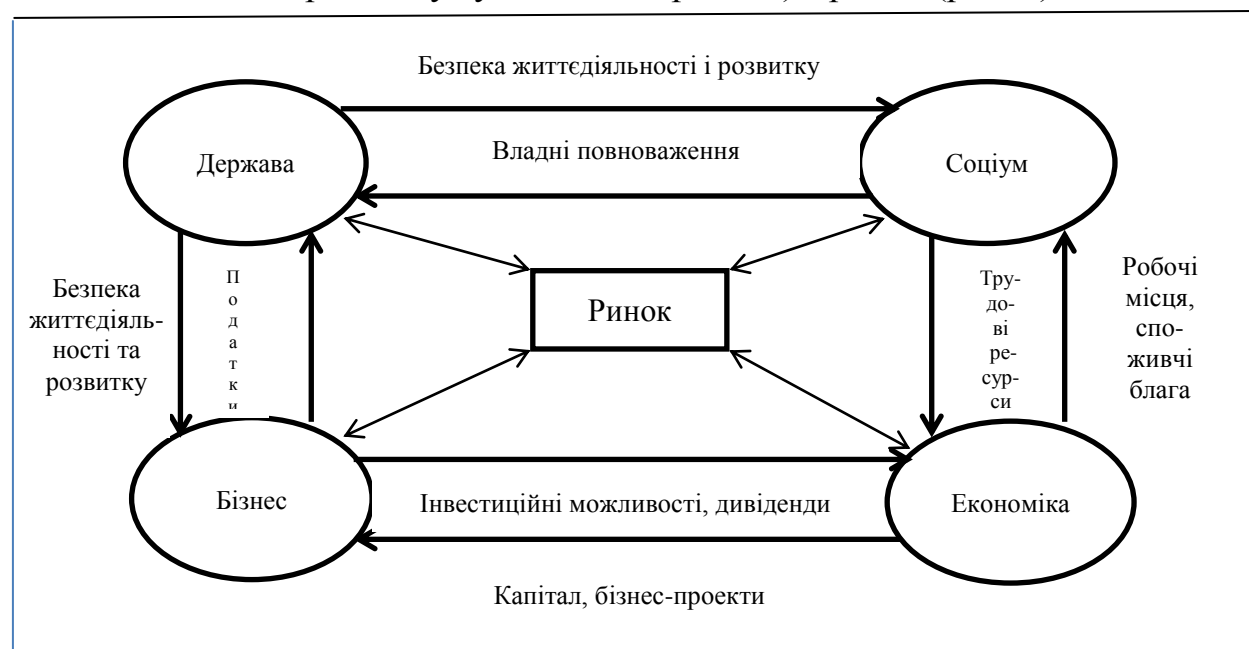

Рис. 1. Координаційно-консолідуєча роль ринка в системі сучасних соціально-економічних відносин

Визначальні функції кожної із підсистем ідентифіковані нами як початок (джерело наступних змін у соціально-економічному житті): держава – організуючий; соціум – відтворюючий; економіка – господарюючий; бізнес – активізуючий; ринок – консолідуючий. Аналіз системної якості та ролі зазначених макросуб'єктів дозволяє стверджувати таке: держава належить до об'єктних соціально-економічних систем; соціум – до середовищних; економіка – до процесних; бізнес – до проектних; ринок – до координаційно-консолідуючих. У сукупності держава, соціум, економіка, бізнес представляють єдину системну цілісність макрорівня, а їх взаємодія відповідає взаємодії між елементами «об'єкт – середовище – процес – проект» у межах спільної координаційно--консолідуючої підсистеми «ринок». Отже, розвиток країни як соціально-економічної системи зумовлений взаємодією таких інститутів як національна економіка та ринок. Особливу роль у цьому відіграє споживчий ринок, стан розвитку якого виступає індикатором розвитку національної економіки та добробуту населення країни. Доведено, що розвиток національної економіки є багатовимірним процесом, який передбачає зміни стану національної економіки від менш задовільного до більш задовільного через кардинальні зміни в господарському житті країни та перетворення в структурі економіки, що охоплюють усі сфери економічної діяльності та передбачають економічне зростання, структурні зрушення, покращення умов і якості життя населення з метою задоволення потреб кожної окремої людини, підприємств, організацій і всього суспільства, а сутність розвитку проявляється через притаманну йому іманентну властивість як принцип, процес, закономірність, явище і результат. Засновуючись на цих положеннях, нами розширена класифікація видів розвитку національної економіки через введення додаткового критерію, яким є «наявність вектора та його формалізації». Йдеться про паритетність ефектів векторного розвитку та квазі-хаотичного або інакше про оптимальність співвідношення державного регулювання та ринкового саморегулювання. Якщо розвиток є векторним, то за кількістю виділених векторів варіанти можуть бути такими: одновекторний розвиток і багатовекторний, що передбачає наявність відповідної кількості векторів.

Історія людства є свідченням того, що продуктивність соціально-економічних систем досягається на основі розбудови ринкових відносин. Проте повинен підтримуватись паритет державного регулювання та ринкового саморегулювання, який у кожному з конкретних випадків залежить від особливостей розвитку країн. Сформовані теоретико-методологічні засади визначення оптимального співвідношення державного регулювання і ринкового саморегулювання економіки передбачають урахування відмінностей інноваційного, соціально-економічного та природного потенціалів розвитку, а також сукупний ефект, який у разі їх втілення набувають країни за відповідного співвідношення регулювання економічних процесів урядом і ринком. Це передбачає наявність множинності індивідуалізованих станів поєднання державного регулювання і ринкового саморегулювання та дозволяє аргументувати варіативність успішного розвитку макроекономічних систем за

різних умов формування його потенціалу та різного інституційного впливу, що стосується також розвитку національної економіки.

У другому розділі «Споживчий ринок у контексті сучасних проблем розвитку національної економіки» обґрунтовано концепт взаємозалежності економічного розвитку, ринку, добробуту та національного багатства; категоріально та сутнісно визначено споживчий ринок у контексті розвитку національної економіки; розкрито зміст споживчого ринку в аспекті неоекономічних процесів відтворення людини та суспільства.

Доведено, що в умовах нової (постіндустріальної) парадигми соціально-економічного розвитку суспільства для пояснення змісту ринкових процесів, а також власне сутності ринку вже недостатньо застосування суто ринкових концепцій, зокрема неокласичних і подібних до них, які на рівні констатації та введення низки обмежуючих припущень описують механізм попиту та пропозиції, встановлення рівноваги тощо. Сучасний період розвитку суспільства істотно визначає безпосередньо людину – її творчість, інтелект, свідому поведінку (при цьому не тільки раціональну економічну).

Визначення сутності сучасного споживчого ринку повинно ґрунтуватись на концептуальних підходах до розгляду розвитку суспільства в аспекті цивілізаційних змін. Такий (концептуально розширений) науковий погляд на проблему, що досліджується, надає можливість розкрити роль ринку у забезпеченні всебічного прогресу людства. Він дозволяє методологічно та логічно визначити залежність «потенціал ринку ↔ потенціал економічного розвитку ↔ потенціал добробуту ↔ потенціал національного багатства» (рис. 2) й обґрунтувати на цій основі необхідність розширеного аналізу ринкових процесів періоду становлення та розвитку постіндустріальних відносин у рамках системи «людина – ринок – суспільство». Названі теоретичні засади слід вважати альтернативою відокремленому розгляду ринку, звуженому до примітивізму сприйняття його механізму.

Доведено, що залежність між потенціалами ринку, економічного розвитку добробуту та національного багатства, з одного боку, та нагромадженням сукупності властивостей за елементами суспільної системи, якими є якість населення, якість економічної активності людини, якість соціуму та якість оточуючого середовища, з іншого, – також обоюдопільна. Добробут, на нашу думку, – це складне соціально-економічне явище та постійно відтворювальний процес, що включає також психологічний і поведінковий ефект людини-творця та споживача благ, а також характеризує рівень життя населення як міру задоволення потреб, обсягу яких відповідає обсяг вироблених благ. На основі розширення теоретичних і методологічних засад дослідження сучасний споживчий ринок визначається як відкрита, динамічна, багатофункціональна система, яка, перебуваючи у постійному русі, трансформується відповідно до історичних етапів еволюції суспільства. Він є складноутвореною системою, про що передусім свідчать такі ознаки, як багатофункціональність, різноспрямованість дії його механізму, компліментарність (прямий та зворотній зв'язок зі спорідненими ринками), домінування людського чинника у змістовності всіх процесів, які відбуваються в ринковому середовищі.

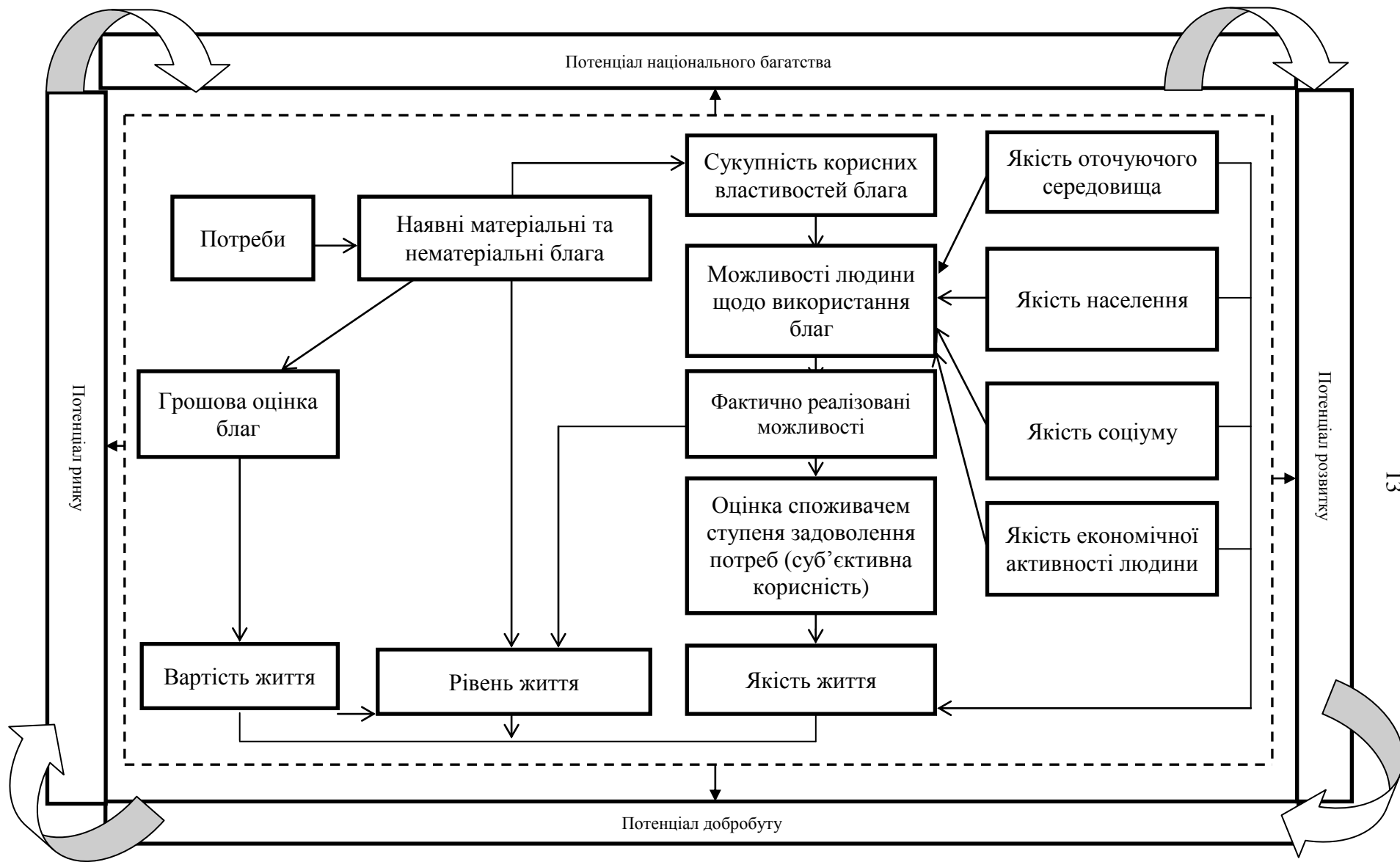

Рис. 2. Взаємозв'язок потенціалів ринку, економічного розвитку, добробуту та національного багатства

Споживчий ринок періоду становлення постіндустріального суспільства є суперечливим на рівні його функціональності. Об'єктивація економічних процесів, що відбуваються нині, дозволяє обґрунтовано стверджувати, що дія споживчого ринку може як сприяти соціально-економічному розвитку суспільства та розвитку національної економіки, так і гальмувати його. Тобто, вплив споживчого ринку може бути як позитивний – функціонально виправданий, корисний для розвитку суспільства, так і негативний – функціонально небажаний. Дисфункціональність споживчого ринку проявляється у провокуванні викликів для суспільства: банкрутство товаровиробників, переродження конкурентних відносин у олігополістичні, непропорційність економічного розвитку в рамках макроекономічної системи, антисоціальні прояви (істотні порушення принципів соціальної справедливості), кризогенність, антиекологічність.

На рівні ідентифікації процесів і явищ, що відбуваються на сучасному споживчому ринку, його сутність конкретизує вербальна модель. У цій моделі центральна роль належить людині, поведінка якої на споживчому ринку представлена не суто як поведінка споживача благ, але також як індивіда, наділеного інтелектом і духовністю, котрий узгоджує власні вигоди з суспільною корисністю. Модель відрізняється від існуючих тим, що враховує детермінованість розвитку споживчого ринку неекономічними процесами відтворення людини та суспільства. Це розширює існуючі теоретико-методологічні уявлення про споживчий ринок, оскільки до уваги беруться змінені в системі новітніх ринкових відносин умови формування уподобань людини-споживача та її поведінки, яку зумовлюють не тільки економічні чинники, але також соціальні, психологічні, морально-етичні, політичні, правові, екологічні й ін.

Своєю чергою, відносини «суспільство – ринок – людина» слід розуміти в контексті соціально-економічних відносин, що притаманні періоду становлення постіндустріального суспільства. Людина є джерелом цінностей, ринок – джерелом ресурсів для відтворення людини та соціуму, суспільство – джерелом соціального порядку. Враховуючи, що нині споживчий ринок формується в умовах опосередкування відтворення суспільства та людини, кожний із названих феноменів не може досліджуватись окремо. Тріаду «суспільство – ринок – людина» слід розглядати як узгоджену взаємодію названих складових цивілізаційного розвитку. Така взаємодія завдяки її динамічності, відкритості та постійному генеруванню збагачених перехресних зв'язків перетворюється на здатну до саморозвитку систему, що сутнісно відповідає змісту постіндустріальних відносин, які нині поступово затверджуються.

У третьому розділі **«Стан споживчого ринку України: оцінка за критерієм забезпечення макроекономічної та соціальної стабільності»** розроблено методологічні засади дослідження стану споживчого ринку в контексті оцінки розвитку національної економіки; проведено оцінку ступеню макроекономічної стабільності на основі показників стану та динаміки споживчого ринку; обґрунтовано можливості та виявлено межі використання показників стану споживчого ринку для діагностики соціального розвитку в Україні.

Стан споживчого ринку може і повинен використовуватись як індикатор процесів, що відбуваються в Україні (передусім в національній економіці, а також у соціальній сфері). Проте для цього він повинен досліджуватись комплексно. Зважаючи на це, в роботі запропоновано розвиток методологічних засад дослідження та аналізу споживчого ринку. Особливістю таких засад є те, що вони ґрунтуються на принципах методологічного плюралізму та передбачають вибір і застосування визначальних для оцінки рівня функціональної досконалості соціально-економічних систем методів (історико-генетичного, статистичного, феноменологічного) і методологічних концептів (соціоекономічного, соціокультурного, мережевого й інституціонального). Для дослідження основних тенденцій розвитку національної економіки та споживчого ринку використано історико-генетичний та статистичний підходи. Для аналізу механізму функціонування споживчого ринку та тлумачення причинно-наслідкових зв'язків застосовано феноменологічний підхід, а також соціоекономічну, інституціональну, мережеву та соціокультурну концепції.

Базуючись на вказаних підходах і концепціях, удосконалено методологію об'єднаного аналізу розвитку національної економіки та розвитку споживчого ринку. Її вихідним положенням є визначальна роль людини у забезпеченні зв'язку між виробництвом і споживанням. Заснована на цьому положенні методика аналізу дозволила описати зв'язок між кінцевим результатом виробничої діяльності економічних одиниць-резидентів у сфері матеріального та нематеріального виробництва, визначеним у середньому на одну людину, та станом споживчого ринку, визначеним за низкою основних параметрів (рівень споживчих цін, обсяг роздрібного товарообороту, кількість об'єктів роздрібною торгівлі, обсяг продажу споживчих товарів, вироблених в Україні та представлених на внутрішньому ринку), а також кількісно оцінити таку залежність. У ході аналізу взаємозв'язку економічного розвитку економіки України та стану споживчого ринку нами розглянуто основні індикатори, що характеризують загальний рівень розвитку економіки та функціонування ринку. Значущість мають показники економічного зростання: збільшення валового національного продукту або національного доходу, розширення масштабів виробництва, випуску продукції.

Проведений аналіз дозволив зробити висновок про нестабільність економічного розвитку України, що зумовлено передусім впливом внутрішніх чинників, зокрема розподілом фінансових ресурсів на користь олігополістичних структур, непослідовністю державної економічної політики, відсутністю прогресу в проведенні структурних реформ, а також несприятливою зовнішньоекономічною кон'юнктурою. Протягом останніх років економіка України в цілому та споживчий ринок зокрема функціонували у вкрай несприятливих умовах.

Процеси, що відбуваються в національній економіці, ми розглядаємо як взаємозалежні з тими, що проявляються на споживчому ринку. У зв'язку з цим серед індикаторів, які відображають функціонування споживчого ринку, у першу чергу, виділяємо показники торгівлі споживчими товарами та послугами, зокрема роздрібною.

Проведений аналіз дозволяє стверджувати про наявність зв'язку показників обсягу торгівлі з рівнем економічного розвитку, оскільки обидві тенденції: динаміки товарообороту, з одного боку, і ВВП (загальний обсяг і на душу населення), з іншого, співпадають. До 2008 р. спостерігалась тенденція зростання роздрібного товарообороту, у 2009 р. відбулось його зниження, далі в 2010–2013 рр. знову проявилась тенденція зростання. Протягом 2014–2015 рр. цей показник демонстрував значне зниження торгової активності. Лише у 2016–2018 рр. відновилось зростання (на 4,5 %, 6 % і 5,6 % відповідно). Невід'ємною частиною аналізу роздрібно торгівлі є дослідження структури товарообороту. Нині вона стала ще більш деформованою. Якщо у 2017 р. співвідношення продовольчих і непродовольчих товарів відповідало пропорції 40:60, то у 2018 р. частка продовольчих товарів зросла на 3,5 % порівняно з попереднім роком.

Переважає більшість продовольчих товарів, що реалізуються у торговельних мережах України, вироблені вітчизняними підприємствами. Натомість серед реалізованих непродовольчих товарів більшість належить товарам іноземного походження.

Наповнення споживчого ринку вітчизняними товарами обумовлюється обсягами їх виробництва й імпорту. За умов домінування в економіці третього технологічного укладу затвердилась ситуація, коли підприємство не зосереджено на виготовленні товарів з високою доданою вартістю. Зазначену ситуацію виразно відображає ринок. Частка вітчизняної телекомунікаційної продукції становить 0,1 % ринку, аудіо- та відеообладнання – 0,4 %, комп'ютерної техніки – 1,9 %, мотоциклів – 2,2 %, фото- й оптичного устаткування – 3,2 %, автомобілів – 3,6 %, взуття – 4,2 %, годинників і ювелірних виробів – 4,8 %.

Посилює ризик нестійких темпів розвитку національної економіки також те, що зменшуються обсяги виробництва товарів з високою часткою доданої вартості не тільки в капіталомістких галузях. У цьому аспекті оцінки стану споживчого ринку наочним є приклад легкої промисловості. В Україні динаміка обсягів виробництва основних видів продукції легкої промисловості досить варіативна. Виробництво товарів легкої промисловості протягом 2013–2015 рр. мало негативну тенденцію, у 2016–2017 рр. динаміка поживалась, але у 2018 р. знову відбувся фактично тотальний спад (за всіма основними галузями виробництва). За даними державної служби статистики у 2018 р. відбулось також зниження виробництва харчових продуктів, напоїв і тютюнових виробів порівняно з попереднім роком на 1,8 %. У цілому за 2018 р. реалізовано промислової продукції на суму 2508,5 млрд грн.

Нині 75–95 % внутрішнього ринку промислових товарів України покривається імпортом. Структура економіки набула істотного викривлення і стала небезпечною внаслідок того, що в країні стало вигідним виробляти тільки сировину й агропродукцію.

Для аналізу стану споживчого ринку важливим також є використання таких показників, як доходи населення та споживчі витрати. В Україні,

починаючи з 2003 р. і дотепер, вони номінально (за поточною грошовою вартістю) зростали.

У 2015–2018 рр. 90 % доходів домогосподарств витрачались саме на споживчі товари та послуги, що є сигналом про наявність низького рівня реальних доходів населення та якості життя в цілому. Структура економіки України на сучасному етапі її розвитку значною мірою орієнтована на низькі потреби соціуму та, відповідно, на низький рівень споживання. Істотно ненасиченим залишається такий важливий сегмент ринку, як послуги, рівень яких має тенденцію до зменшення через невисоку купівельну спроможність населення, нерозвинену матеріально-технічну базу підприємств у сфері послуг, обмежений асортимент пропозиції послуг і слабку конкуренцію.

Відображення залежності «розвиток національної економіки – розвиток споживчого ринку» вимагає здійснення дослідження з проекцією на людину, оскільки економіка створюється нею і діє для неї. З метою визначення зв'язку між виробництвом і споживанням, який опосередковується діяльністю людини, нами проведено кореляційно-регресійний аналіз, за результатами якого виявлено, що найбільш істотна залежність простежується між ВВП на душу населення (індикатор якісних змін у сфері виробництва), з одного боку, і обсягом роздрібного товарообороту та кількістю об'єктів роздрібної торгівлі (індикаторами якісних змін у сфері обігу), з іншого.

При цьому залежність між ВВП на душу населення і обсягом реалізації товарів виявилась позитивною, а залежність між ВВП на душу населення і кількістю об'єктів роздрібної торгівлі – негативною. Отримані результати є такими: при зростанні роздрібного товарообороту на 1% відбудеться зростання ВВП на душу населення на 1,05%, а збільшення кількості об'єктів роздрібної торгівлі на 1% викликає зниження ВВП на 1,04%. Останнє ми пов'язуємо з наявністю надмірної кількості об'єктів вуличної торгівлі, що поширені в Україні та відомі як МАФи (малі архітектурні форми). Їх функціонування не покращує показник ВВП на душу населення через можливість приховування інформації про дійсні обсяги виручки та ухиляння від сплати податків.

Також проведений аналіз дозволив виявити негативний вплив на рівень ВВП у розрахунку на душу населення зростання обсягу продажу споживчих товарів, вироблених в Україні. Відповідно до отриманої моделі, зростання реалізації цих товарів на 1 % призводить до зниження ВВП на 0,4 %. Такий результат, по-перше, є наслідком недостатньої конкурентоспроможності вітчизняних товарів і послуг, що особливо стосується тих предметів споживання, що забезпечують реалізацію потреб у комфортному побуті, відпочинку, інтелектуальному та культурному розвитку особи (товари довгострокового вжитку, одяг, взуття, туристичні послуги тощо).

Поведінка споживачів на ринку, структура споживчих витрат і пріоритетів у споживанні є індикатором економічного та соціального розвитку країни. Аргументуючи це положення, нами поглиблено підхід до аналізу споживчого ринку. Його особливістю є поширення традиційно застосовуваних у наукових дослідженнях прийомів і методів для оцінки не лише суто економічної значущості цього ринку, але й соціально-економічної. Це дозволило довести,

що аналіз соціального розвитку країн за показниками стану споживчого ринку є як можливим, так і необхідним. Дослідження за станом і в динаміці розвитку України (соціального поряд з економічним) стало результатом апробації запропонованої методології. Для оцінювання рівня соціального розвитку застосований поширений прийом визначення профілю споживчих можливостей населення.

До цього профілю відносяться основні потреби населення. Оцінювання рівня соціального розвитку країни за споживчими можливостями передбачає визначення частки населення, яке має можливість задовольняти перераховані вище потреби. При цьому максимальною оцінкою кожної з можливостей є одиниця, тобто чим ближче оцінювані показники до цього значення, тим вищими є споживчі можливості населення країни та рівень її соціального розвитку. За даними опитування домогосподарств побудовано профіль споживчих можливостей населення України у 2013, 2015 та 2017 рр. (рис. 3).

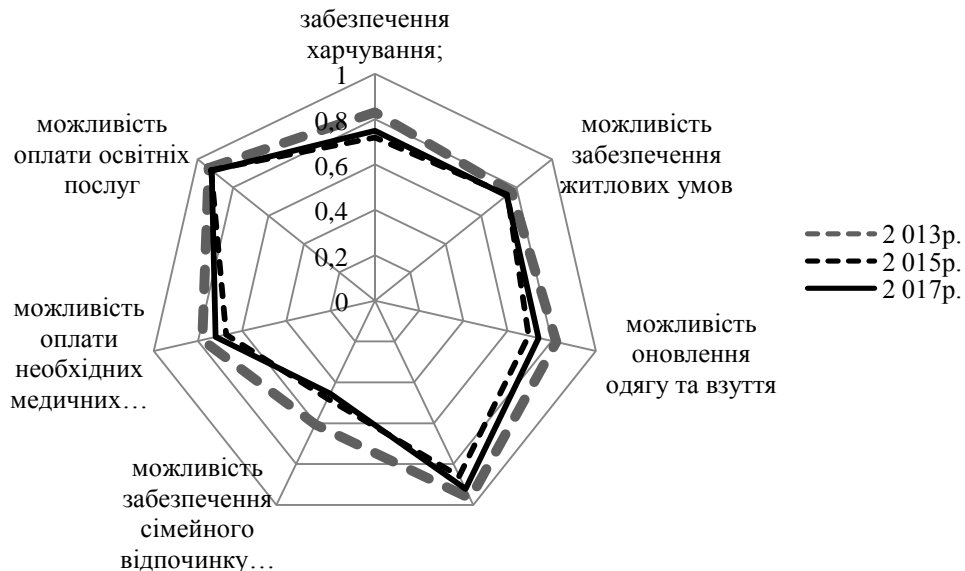

Рис. 3. Профіль споживчих можливостей населення України, 2013, 2015, 2017 рр.

Джерело: складено за даними Державної служби статистики України.

Споживчі можливості населення України значно знизились у 2015 р. порівняно з 2013 р., що пояснюється глибокою економічною кризою в країні. Однак, аналізуючи профіль споживчих можливостей населення у 2013 р., доречно зазначити, що за багатьма напрямками вони і до кризових подій були досить низькими. Аналіз динаміки основних складових профілю споживчих можливостей населення України дозволяє констатувати зміни основних пріоритетів споживачів. Поведінка споживачів на ринку, структура споживчих витрат і пріоритетів у споживанні може слугувати індикатором як економічного, так і соціального розвитку країни.

З одного боку, низький рівень споживчих можливостей викликає деформацію структури та негативні тенденції розвитку споживчого ринку. З іншого – погіршення результативності механізму функціонування споживчого

ринку зумовлює низький рівень задоволення потреб населення. Така ситуація (що властива також Україні) може бути змінена за обопільних позитивних змін у зазначених фазах відтворювального циклу (у споживання та обігу) за умови економічного зростання, що забезпечує в країні сфера виробництва. Водночас зростання платоспроможних потреб населення та підвищення результативності функціонування споживчого ринку виступатимуть стимулюючим чинником розвитку провідних галузей і пришвидшуватимуть позитивні зрушення в економіці та соціальній сфері країни.

Споживчий ринок є частиною національної економіки, стан же національної економіки не може не позначатись на можливостях розвитку соціальної сфери. Відповідно показники функціонування споживчого ринку можуть слугувати індикаторами позитивних чи негативних зрушень в економічному та соціальному житті країни – зокрема динаміка та структура роздрібного товарообороту, зважаючи на безпосередній зв'язок споживання і добробуту.

Залежність між результативністю функціонування споживчого ринку та зміною добробуту населення досліджена нами за використання даних про обсяг роздрібного товарообороту та наявні доходи населення. За допомогою кореляційно-регресійного аналізу було встановлено, що існує прямо пропорційний зв'язок між змінами доходу населення та обсягом роздрібного товарообороту на споживчому ринку. Тобто зі зростанням середньодушового наявного доходу населення на 1% обсяг роздрібного товарообороту збільшується на 0,97%.

Отже, аналіз результативності функціонування споживчого ринку з позицій соціально-економічного підходу дозволяє оцінити рівень розвитку країни в поєднанні його соціальної та економічної складових; функціонал споживчого ринку не обмежується тільки сферою суто економічних відносин – він істотно ретрансльований на соціальну сферу.

У четвертому розділі «Споживчий ринок України як індикатор державної економічної політики» виявлено особливості промислової політики України на основі урахування проблем, виявлених і відображених у змінах споживчого ринку; ідентифіковано особливості фінансової політики України через виявлення її ролі у розвитку споживчого ринку; визначено напрями зовнішньоекономічної політики України та її вплив на стан внутрішнього споживчого ринку.

У рамках аналізу державної економічної політики України зроблено акцент на галузевому підході до оцінки промислової політики. Визначено пріоритетні галузі, яким надається підтримка держави у вигляді податкових і митних пільг, субсидій на підтримку діяльності та модернізацію виробництва. Пріоритети у промисловій політиці держави оцінені через відображення змін споживчого ринку, що забезпечує вибір і застосування показників значущості галузі на внутрішньому споживчому ринку та показників рівня задоволення попиту на внутрішньому ринку вітчизняними товаровиробниками.

Використано інтегральний показник, розрахунок якого дозволив оцінити ефективність промислової політики за галузями на основі аналізу внеску

кожної галузі в формування товарообороту, а також динаміки часткових показників по відношенню до найкращого значення.

Розрахунок інтегрального показника здійснено як середнє арифметичне часткових показників (табл. 1). Результати розрахунку дають можливість проаналізувати ефективність промислової політики в Україні за основними галузями, що представлені на споживчому ринку. Найвищий рівень ефективності промислової політики за показниками споживчого ринку у 2007–2017 рр. спостерігався у галузях виробництва продовольчих товарів, одягу та паперових виробів. Негативна динаміка мала місце за галузями з виробництва меблів, текстильних товарів, взуття, парфумерно-косметичних товарів, комп'ютерної техніки, автомобілів та автотоварів.

Таблиця 1

Інтегральний показник результативності промислової політики України у відображенні змін споживчого ринку, 2007–2017 рр.

Галузь	Рік										
	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017
Продовольчі товари	0,413	0,366	0,781	0,696	0,540	0,498	0,522	0,749	0,733	0,645	0,592
Товари текстильні та галантерея	0,648	0,495	0,627	0,664	0,618	0,387	0,329	0,476	0,455	0,242	0,092
Одяг	0,449	0,306	0,399	0,426	0,471	0,349	0,413	0,472	0,602	0,620	0,571
Взуття	0,186	0,318	0,822	0,745	0,506	0,369	0,354	0,401	0,513	0,407	0,359
Товари парфумерно-косметичні	0,273	0,363	0,736	0,686	0,508	0,372	0,445	0,489	0,476	0,404	0,426
Товари фармацевтичні	0,358	0,296	0,698	0,526	0,182	0,289	0,360	0,498	0,514	0,411	0,363
Друківана продукція	0,484	0,406	0,808	0,555	0,761	0,542	0,664	0,769	0,611	0,599	0,138
Вироби паперові, включаючи шкільні та канцелярські	0,653	0,317	0,490	0,704	0,434	0,478	0,501	0,532	0,510	0,575	0,407
Комп'ютери, електронна й оптична продукція	0,577	0,541	0,310	0,385	0,451	0,435	0,407	0,383	0,298	0,291	0,386
Автомобілі й автотовари	0,797	0,719	0,228	0,369	0,335	0,218	0,211	0,248	0,123	0,056	0,385
Меблі	0,779	0,573	0,580	0,712	0,634	0,434	0,421	0,420	0,329	0,237	0,474
Побутові прилади	0,322	0,263	0,629	0,424	0,446	0,214	0,309	0,346	0,499	0,393	0,566

Джерело: розраховано автором за даними Державної служби статистики України.

Ранжування галузей за інтегральним показником результативності промислової політики у відображенні змін споживчого ринку (2017 р.) унаочнює відповідність виробництва одягу, побутових приладів і меблів високому рангу виробництва, текстильних товарів і галантереї, а також книг, газет і журналів – низькому (рис. 4). Кластеризація галузей з використанням кластерного аналізу методом k-середніх дозволила класифікувати їх за значенням часткових показників і виділити групи з метою визначення доцільності / недоцільності змін промислової політики та застосування певних інструментів.

Вплив зовнішньоекономічної політики держави на функціонування національного споживчого ринку визначено за двома основними напрямками: забезпечення потреб споживачів і конкурентоспроможність вітчизняних виробників на внутрішньому ринку. Це передбачає визначення збалансованого впливу на розвиток національної економіки промислової та зовнішньоекономічної політики держави.

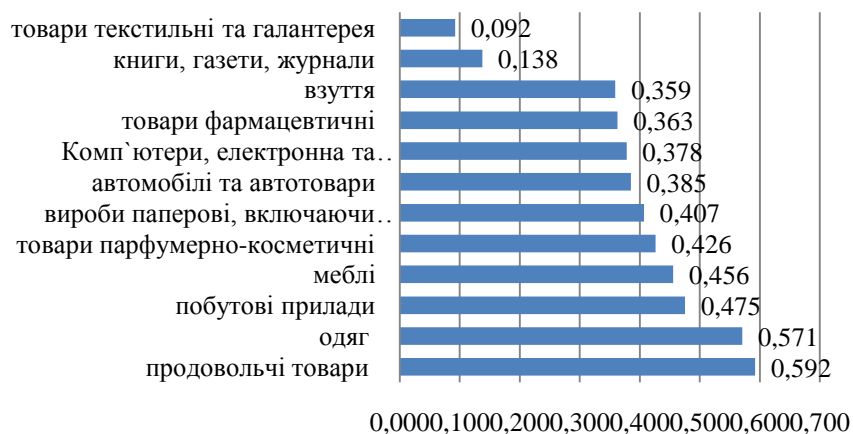

Рис. 4. Діаграма розподілу галузей за рівнем інтегрального показника результативності промислової політики України у відображенні змін споживчого ринку у 2017 р.

Основними пріоритетами сучасної державної зовнішньоекономічної політики повинно стати формування сприятливого бізнес-середовища для залучення зовнішніх інвестицій; більш активне застосування тарифних і нетарифних важелів обмеження імпорту готової продукції. Результат сукупного впливу на національну економіку промислової та зовнішньоекономічної політики держави відображає розрахований нами показник зростання частки продукції вітчизняних виробників на ринку, який був здійснений з використанням кореляційно-регресійного аналізу та показав наявність високого ступеня тісноти зв'язку між результуючим і змінними показниками: зі зростанням частки виробленої в країні інноваційної продукції на 1 % відбувається зростання частки продукції вітчизняних виробників на ринку на 0,07 %; решта обраних чинників впливає негативно: зі зростанням обсягів реалізації вітчизняних виробників на 1 % відбувається зниження частки продукції вітчизняних виробників на ринку на 0,08 %, а зі зростанням обсягів імпорту на 1 % – зниження на 0,06 %.

Здійснено аналіз ефективності фінансової політики держави через виявлення змін споживчого ринку. Для цього у загальній системі засад із дослідження взаємозв'язку розвитку національної економіки та споживчого ринку виокремлено блок факторного аналізу, що описує зміни споживчого ринку під впливом податково-бюджетної та грошово-кредитної політики держави та фіксує визначально значущі умови успішного функціонування механізму ринку (формування попиту, пропозиції та опосередкування зв'язків між споживачем і виробником у стані рівноваги).

Це дозволило кількісно оцінити відповідні факторні зміни та підтвердити гіпотезу щодо впливу грошово-кредитної та податково-бюджетної політик на споживчий ринок, а саме: зростання видатків державного бюджету має позитивний вплив на динаміку товарообороту; зростання грошової маси в обігу також збільшує його суму; зростання частки заощаджень у доходах населення в нинішніх умовах не здійснює значний вплив на товарооборот.

Кореляційний аналіз показав наявність високого ступеня тісноти зв'язку між товарооборотом і видатками держбюджету на економічну діяльність та грошовою масою: зі зростанням видатків державного бюджету на економічну діяльність на 1 % відбувається зростання роздрібного товарообороту на 0,05 %; зі зростанням грошової маси на 1 % спостерігається зростання товарообороту на 1,1 %.

У п'ятому розділі «Соціальна компонента розвитку національної економіки у вимірі емпірики споживчого ринку» визначено напрями соціалізації економіки й індивідуалізації споживчого ринку; запропоновано напрями та засоби заохочення розвитку соціальної відповідальності бізнесу в Україні відповідно до імперативу споживчого ринку; обґрунтовано доцільність імплементації міжнародних ініціатив і стандартів соціальної відповідальності в Україні та розроблено заходи відповідного спрямування.

Розв'язання економічних проблем є одним із ключових аспектів соціалізації, оскільки майже неможливо досягти соціального компромісу в умовах загального збідніння населення. Соціалізація економіки має розглядатись як послідовний процес олюднення економіки на всіх рівнях цієї системи, у всіх галузях і сферах, включаючи ринок (передусім споживчий), соціалізація якого проявляється як запит суспільства на соціально-відповідальний продукт, що своєю чергою, зумовлено формуванням в умовах перехідного періоду до постіндустріальних відносин нової, якісно вищої системи цінностей людства. Пріоритетні напрями соціалізації економіки України визначаються їх змістом (табл. 2).

У контексті аналізу змін, що відбуваються в процесі індивідуалізації споживчого ринку, нами запропоновано нові підходи до типології споживачів із виокремленням таких категорій, як профспоживачі, просьюмери, глобальні споживачі. Забезпечено їх ідентифікацію за принципами та напрямиами свідомої та самостійно організованої ринкової поведінки, а також за їх присутністю у сегменті інтернет-економіки, що дозволило обґрунтувати положення про посилення впливовості сучасного громадянського суспільства стосовно дотримання бізнесом принципів соціальної відповідальності, формування якісних змін споживчого ринку та забезпечення умов соціально-економічного розвитку суспільства в цілому.

У визначенні значущості соціальної компоненти для розвитку національної економіки через виміри, що забезпечує аналіз емпірики споживчого ринку, особливе місце посідає аспект з'ясування ролі соціальної відповідальності бізнесу.

За розбудови суспільством нового (постіндустріального) ладу, соціальна відповідальність бізнесу набуває статусу одного із визначальних чинників

трансформації ринку. Вона визначена нами як інституціоналізований в нормах права морально-духовний обов'язок соціуму, який поширюється на все міжлюдське, що пов'язане із суспільним життям людей, із різними формами їх відносин (те, що відноситься до суспільства).

Нині (в умовах переходу світового суспільства до постіндустріальних відносин) відбувається посилення обопільного зв'язку між рівнем розвитку соціальної сфери та споживчим ринком, який за умов індустріальних відносин вважався неістотним.

Таблиця 2

Пріоритетні напрями соціалізації економіки України відповідно до вимог становлення постіндустріального суспільства та формування постіндустріальної економіки

Напрямок	Зміст
Зростання соціальної ролі держави	через посилення соціальної спрямованості бюджету країни та відповідне посилення державного соціального захисту та гарантій малозабезпеченим і непрацевдатним верствам населення
Соціальна спрямованість економічних відносин	через втілення соціалізації та гуманізації в економічні, виробничі та ринкові відносини, опосередковуючи це цільовою орієнтацією економічних важелів, що впливають на різнобічний розвиток особистості та підвищення добробуту населення; через механізм узгодження інтересів виробників і споживачів на споживчому ринку
Розширення можливостей індивідів щодо задоволення потреб	через забезпечення більш вільного доступу до послуг освіти, охорони здоров'я, мистецтва тощо; через активізацію існуючих споживчих ринків і формування та розвиток нових
Трансформація характеру та змісту праці	через розв'язання суперечностей між працею та капіталом
Зміна місця та ролі працівника в системі прийняття рішень	через інститути соціального партнерства, соціальної відповідальності, соціальної конкуренції; розвиток інтелектуальних можливостей та інтелектуального капіталу працівників відповідно до нових потреб і вимог спільного виробництва
Зміна місця та ролі людини як споживача	через забезпечення активної позиції нової категорії споживачів (профспоживачів, просьюмерів, глобальних споживачів); через формування, підтримку та взаємодію з ними традиційних учасників споживчого ринку
Зміни в системі відносин власності	через трансформацію форм вияву та функціонування приватної власності; через розвиток нових типів і форм власності (зокрема таких, як інтелектуальна власність, власність у сфері інформації тощо)
Розвиток середнього класу	через зростання ролі в економічному середовищі прошарку населення, яке має стійкі доходи та відповідний рівень достатку, за істотного зменшення суспільного сегмента незаможних людей
Збільшення частки сукупного працівника в національному доході країни	через зростання індивідуальних доходів громадян, зокрема за рахунок підвищення заробітної плати; зміни в обсязі фонду споживання

З боку соціальної сфери такий зв'язок зумовлюють процеси забезпечення соціальної відповідальності бізнесу, соціального партнерства, соціалізації економіки через затвердження нової системи суспільних цінностей, яка передбачає всебічний розвиток індивіда, на противагу максимізації вигоди сторін за умов їх ринкової взаємодії, а з боку ринку – індивідуалізація товару та

відносин між учасниками ринкових відносин, особливість механізму формування потреб представниками покоління Z, нові (відповідно до умов інтернет-економіки) принципи формування пропозиції, надзвичайна швидкість і масовість угод купівлі / продажу тощо.

На фоні зазначених змін, що відбуваються у світі, в Україні виразно проявляється прерогатива інтересів розвитку економічної сфери (суто бізнесової та елітарно представлені) порівняно з вторинністю інтересів розвитку соціальної.

Умови усунення цього дисбалансу в рамках соціальної політики держави розкриває концепція соціального гомеостазу. Згідно з нею соціальна відповідальність бізнесу виступає компенсаторним і одночасно коригуючим інструментом порушення динамічної рівноваги споживчого ринку, викликані чинниками зовнішнього походження, що, своєю чергою, забезпечує умови сталого розвитку соціально-економічних систем (рис. 5).

Рис. 5. Соціальна відповідальність бізнесу як інструмент соціального гомеостазу суспільства (перший блок концепції соціального гомеостазу)

Концепція передбачає наявність двох блоків: положень з обґрунтування можливості соціально-економічних систем зберігати динамічну сталість параметрів і функцій у разі відсутності загроз ринкового розбалансування (відцентрових ринкових коливань) та положень з обґрунтування практичної можливості застосування заходів соціальної відповідальності як умови розвитку національної економіки та засобу активізації споживчого ринку (рис. 6).

Потенціал заходів з реалізації засад соціальної відповідальності бізнесу (СВБ) є досить великим і не обмежується лише сферою господарських відносин. Його результативність оцінюється комплексно, а ефект проявляється за всіма визначальними для забезпечення сталого розвитку сферами: соціальною, економічною та екологічною.

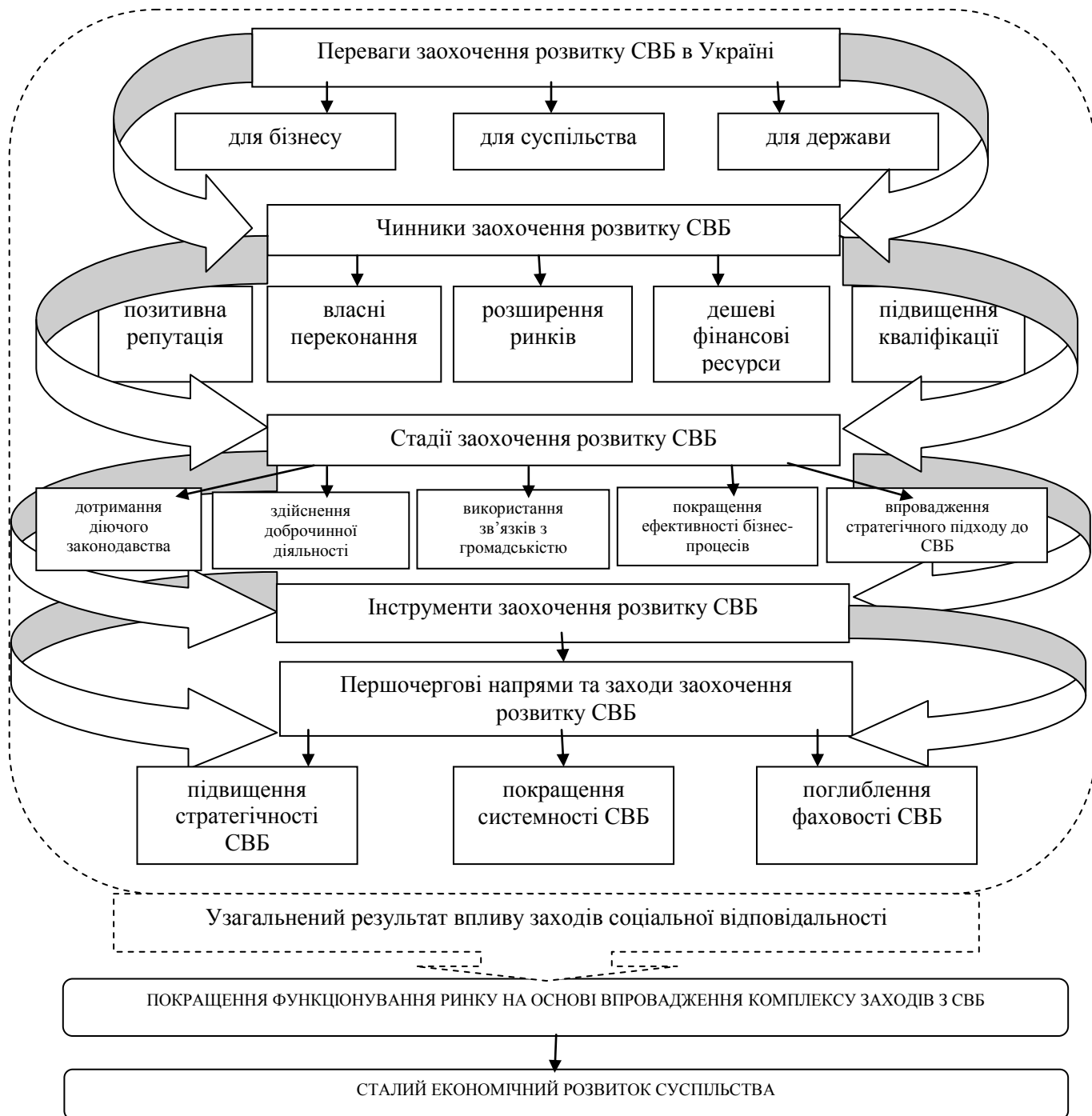

Рис. 6. Концептуальні положення з обґрунтування можливості та доцільності заохочення розвитку соціальної відповідальності бізнесу в Україні (другий блок концепції соціального гомеостазу)

У кінцевому підсумку такий ефект ретранслюється на сферу споживання, а отже, набуває на споживчому ринку ознак проєкції політики держави, що

проводиться нею в економічній та соціальній сферах і стосується, зокрема, підтримання ініціатив щодо соціальної відповідальності бізнесу (рис. 7).

Рис. 7. Методологічний підхід до комплексної оцінки соціальної відповідальності бізнесу за критерієм добробуту людини та проєкцією цих процесів на сферу споживання

У розширеному варіанті визначення результативності соціальної відповідальності бізнесу передбачає покрокове встановлення економічного, соціального, екологічного та споживчого ефектів з подальшим їх узагальненням. Загальним коригуючим показником, що відображає вплив соціальної відповідальності бізнесу на міру відповідності України умовам сталого розвитку, є Consumer Confidence Index (розраховується компанією Nielsen). Аналітична модель має такий вигляд (формула 1):

$$I_y^{СВД} = K \left(\frac{I_y^{LPI} + I_y^{GCI} + I_y^{EPI}}{3} \right) = K \times I_y^{CP}, \quad (1)$$

де $I_y^{СВД}$ – індекс результативності соціальної відповідальності бізнесу, визначений для України; K – коефіцієнт коригування стану національного розвитку на результат реакції ринку щодо поведінки компаній (за Consumer Confidence Index); I_y^{LPI} – нормований показник розвитку соціальної сфери України (за Legatum Prosperity Index); I_y^{GCI} – нормований показник розвитку економіки України (за Global Competitiveness Index); I_y^{EPI} – нормований показник екологічної ефективності України (за Environmental Performance Index); I_y^{CP} – індекс відповідності стану України вимогам сталого розвитку.

Зміст показника віддзеркалює реакцію споживача, яка проявляється на ринку та в процесі споживання товару і стосується всіх аспектів людського

життя. Композиційно утворений індекс відповідності умовам сталого розвитку становить для України 0,648, а з урахуванням реакції споживачів – 0,624. Отже, з урахуванням споживчої довіри щодо співвідношення витрат із споживчою цінністю товарів і послуг (економіка), безпечності споживання (екологія), доступності людини до необхідних благ (соціальна сфера) – рівень забезпечення сталого розвитку нижчий. Згідно з цим, місце України серед країн світу, загальна сукупність яких взята за 100 %, оцінюється не у 64,8 %, а тільки у 62,4 %.

ВИСНОВКИ

У дисертації здійснено теоретичне узагальнення і запропоновано нове рішення наукової проблеми розвитку національної економіки в умовах сучасних ринкових відносин, що передбачає теоретико-методологічні засади визначення споживчого ринку як індикатора якісних змін національної економіки й емпіричні підходи до забезпечення ефективності відносин між державою, виробником і споживачем. За результатами дослідження отримано такі висновки:

1. У дисертації систематизовано й узагальнено теоретичні аспекти розвитку національної економіки з урахуванням особливостей постіндустріальної трансформації ринкових відносин. Результатом цього стало визначення підходу до структурування соціально-економічних систем та визначення ролі механізму функціонування національної економіки, ступінь досконалості якого свідчить про сукупний ефект взаємозалежності підсистем: використання наявних матеріальних ресурсів («економіка»), підприємництва («бізнес»), управління / регулювання («державна»), інтелектуального, культурного, духовного потенціалу нації («соціум»). У концентрованому вигляді такий ефект відображає розвиток національного господарства та якість життя суспільства, а також роль ринку, що сприяє гармонізації всіх підсистем за умови, що економічний розвиток здійснюється в інтересах суспільства. У цьому контексті аргументації набуло положення про те, що успіх країн-лідерів (незалежно від специфіки моделей соціально-економічного розвитку) першопричинно походить з одного джерела – розбудованих відповідно до специфіки певного історичного періоду ринкових відносин.

2. Виокремлено типи та визначено особливості моделей економічного розвитку країн. У результаті таких засад пізнання розширено класифікацію видів розвитку національної економіки на основі введення критерію «наявність вектора та його формалізація». Це уможливило обґрунтування положення про те, що ефективність соціально-економічних систем залежить від міри узагальненого впливу, з одного боку, чинників векторного розвитку (слідування уряду задекларованим програмним цілям і здійснення державної політики, що відповідає інтересам суспільства) та, з іншого, чинників квазі-хаотичного розвитку (збереження функціональності ринку як ефективної системи обміну, поділу праці, розподілу благ тощо). На цій основі зроблено висновок про те, що паритет відповідних ефектів є ідентифікатором співвідношення державного регулювання та ринкового саморегулювання.

3. Сформовано теоретичні та методологічні підходи до визначення паритету державного регулювання національної економіки та ринкового саморегулювання, що передбачають урахування відмінностей інноваційного, соціально-економічного та природного потенціалів розвитку. За їх втілення країни набувають сукупного (агрегованого) ефекту, що проявляється у множинності індивідуалізованих станів поєднання державного регулювання і ринкового саморегулювання. На цій основі аргументована закономірність мультіваріативності успішного розвитку макроекономічних систем за різних умов формування його потенціалу та різного інституційного впливу (дії державних інститутів та інститутів ринку).

4. Обґрунтовано концепт взаємозалежності економічного розвитку, ринку, добробуту та національного багатства. Зміст зазначеного концепту методологічно та логічно визначає залежність відповідних потенціалів. Це дозволило обґрунтувати необхідність розширеного аналізу ринкових процесів періоду становлення та розвитку постіндустріальних відносин у рамках системи «людина – ринок – суспільство» на відміну від відокремленого розгляду ринку, звуженого до примітивізму сприйняття його механізму.

5. Категоріально та сутнісно визначено споживчий ринок у контексті розвитку національної економіки, що передбачає урахування як позитивного (функціонального) впливу споживчого ринку на розвиток національної економіки, так і негативного (дисфункціонального). Принцип дії складних систем (розвиток яких зумовлює постійне виникнення та розв'язання суперечностей) використаний для визначення споживчого ринку як відкритої, динамічної, багатофункціональної системи, яка, перебуваючи у постійному русі, трансформується відповідно до історичних етапів еволюції суспільства. Також на цих методологічних засадах виокремлено функції сучасного споживчого ринку та виявлено його зв'язок з іншими видами ринків.

6. Розкрито зміст споживчого ринку в аспекті неоекономічних процесів відтворення людини та суспільства. Це дозволило удосконалити модель сучасних ринкових відносин, в якій людина представлена на споживчому ринку не як суто споживач благ, але й як індивід, наділений інтелектом і духовністю, який узгоджує власні вигоди з суспільною корисністю. Модель вирізняється тим, що враховує детермінованість розвитку споживчого ринку неоекономічними процесами відтворення людини та суспільства. Вона враховує змінені в системі новітніх ринкових відносин умови формування уподобань людини-споживача та її поведінки, яку зумовлюють не тільки економічні чинники, але й соціальні, психологічні, морально-етичні, політичні, правові, екологічні й ін.

7. Розроблено методологічні засади дослідження стану споживчого ринку в контексті оцінки розвитку національної економіки. Вони ґрунтуються на принципах методологічного плюралізму та передбачають вибір і застосування для оцінки досконалості функціонування ринку та соціально-економічних систем методів (історико-генетичного, статистичного, феноменологічного) і методологічних концептів (соціоекономічного, соціокультурного, мережевого й інституціонального). Використання зазначених

засад під час аналізу емпіричних даних дозволило врахувати національну специфіку сучасного періоду життя суспільства та визначити рівень його економічного розвитку за показниками споживчого ринку.

8. Здійснена оцінка ступіню макроекономічної стабільності на основі показників стану та динаміки споживчого ринку. Визначено, що ключову роль у забезпеченні зв'язку між виробництвом і споживанням відіграє людина. Заснована на цьому вихідному положенні методика аналізу дозволила описати та кількісно оцінити зв'язок між кінцевим результатом виробничої діяльності економічних одиниць-резидентів у сфері матеріального та нематеріального виробництва (ВВП у середньому на одну людину) та низкою параметрів (рівень споживчих цін, обсяг роздрібного товарообороту, кількість об'єктів роздрібною торгівлі, обсяг продажу споживчих товарів, вироблених в Україні та представлених на внутрішньому ринку), що визначають стан споживчого ринку.

9. Обґрунтовано можливості та виявлено межі використання показників стану споживчого ринку для діагностики соціального розвитку в Україні. Розвинуто підхід до аналізу споживчого ринку, особливістю якого стало поширення традиційно застосовуваних у наукових дослідженнях прийомів і методів для оцінки не тільки суто економічної значущості цього ринку, але також соціально-економічної. Це дозволило довести, що аналіз соціального розвитку країн за показниками стану споживчого ринку є як можливим, так і необхідним, й продемонструвати це на прикладі соціально-економічного розвитку України (за станом і в динаміці).

10. Визначено особливості промислової політики України на основі урахування проблем, виявлених і відображених у змінах споживчого ринку. Особливість цього підходу зумовлена вибором і застосуванням показників значущості галузі на внутрішньому споживчому ринку (частка виробленої продукції в роздрібному товарообороті) та показників рівня задоволення попиту на внутрішньому ринку вітчизняними виробниками (частка товарів національного виробництва на внутрішньому ринку; відношення індексу роздрібного товарообороту та індексу виробництва). Результатом аналізу стала кластеризація галузей, їх класифікація за значенням часткових показників і виділення груп з метою визначення доцільності/недоцільності змін промислової політики та застосування певних інструментів.

11. Ідентифіковано особливості фінансової політики України через виявлення її ролі у розвитку споживчого ринку. Засади дослідження відрізняє від інших виокремлення блоку факторного аналізу, який описує зміни споживчого ринку під впливом податково-бюджетної та грошово-кредитної політики держави та фіксує визначально значущі умови успішного функціонування механізму ринку (формування попиту, пропозиції та опосередкування зв'язків між споживачем і виробником у стані рівноваги). Доведено наявність високого ступеня тісноти зв'язку між товарооборотом і видатками держбюджету на економічну діяльність та грошовою масою: зі зростанням видатків державного бюджету на економічну діяльність на 1 %

відбувається зростання роздрібного товарообороту на 0,05 %; зі зростанням грошової маси на 1 % спостерігається зростання товарообороту на 1,1 %.

12. Визначено напрями зовнішньоекономічної політики України та її вплив на стан національного споживчого ринку. Отримано результат збалансованого впливу на розвиток національної економіки промислової та зовнішньоекономічної політики держави. Це дозволило виявити причини низької частки продукції вітчизняних виробників на національному споживчому ринку й оцінити наслідки цього явища. З цією метою виокремлено внутрішні чинники (пов'язані з результативністю промислової політики держави) – ті, що походять від теперішніх можливостей національної системи виробництва з притаманним їй рівнем технічного оснащення і продуктивності праці й переносяться на готовий продукт, і зовнішні (пов'язані з результативністю зовнішньоекономічної політики держави) – ті, що походять від діяльності іноземних компаній на українському ринку споживчих товарів. Показано, що зі зростанням частки виробленої в країні інноваційної продукції на 1 % відбувається зростання частки продукції вітчизняних виробників на ринку на 0,07 %; решта обраних чинників впливає негативно: зі зростанням обсягів реалізації вітчизняних виробників на 1 % відбувається зниження частки продукції вітчизняних виробників на ринку на 0,08 %, а зі зростанням обсягів імпорту на 1 % – зниження на 0,06 %.

13. Визначено напрями соціалізації економіки й індивідуалізації споживчого ринку як необхідних передумов розвитку національної економіки. Вони ґрунтуються на положенні про посилення в період становлення постіндустріальних відносин обопільного зв'язку між розвитком соціальної сфери та споживчим ринком, що, на відміну від періоду суто індустріальних відносин, вважався неістотним. Аргументовано, що такий зв'язок зумовлюють: з боку соціальної сфери – процеси забезпечення соціальної відповідальності бізнесу, соціального партнерства, соціалізації економіки через затвердження нової системи суспільних цінностей, яка передбачає всебічний розвиток індивіда, на протигагу максимізації вигоди сторін за умов їх ринкової взаємодії; з боку ринку – індивідуалізація товару та відносин між учасниками ринкових відносин, особливість механізму формування потреб представниками покоління Z, нові (відповідно до умов інтернет-економіки) принципи формування пропозиції, надзвичайна швидкість і масовість угод купівлі / продажу тощо. Це дозволило виявити причини прерогатив інтересів розвитку в Україні економічної сфери (суто бізнесової та елітарно представленої) порівняно з вторинністю інтересів розвитку соціальної.

14. Визначено напрями та засоби заохочення розвитку соціальної відповідальності бізнесу в Україні відповідно до імперативу споживчого ринку. Запропоновано концепцію соціального гомеостазу, в якій соціальна відповідальність бізнесу виступає компенсаторним і одночасно коригуючим інструментом порушення динамічної рівноваги споживчого ринку, викликаній чинниками зовнішнього походження. Це, своєю чергою, забезпечує умови сталого розвитку соціально-економічних систем. Концепція передбачає наявність двох блоків: 1) положень з обґрунтування можливості соціально-

економічних систем зберігати динамічну сталість параметрів і функцій у разі відсутності загроз ринкового розбалансування та 2) положень з обґрунтування практичної можливості застосування заходів соціальної відповідальності як умови розвитку національної економіки та засобу активізації споживчого ринку. Розвинуто підходи до типології споживачів, що передбачають виокремлення профспоживачів, просьюмерів, глобальних споживачів і забезпечують їх ідентифікацію за принципами та напрямками свідомої та самостійно організованої ринкової поведінки, а також за їх присутністю у сегменті інтернет-економіки. Обґрунтовано положення про посилення впливовості сучасного громадянського суспільства щодо дотримання бізнесом принципів соціальної відповідальності, формування якісних змін споживчого ринку та забезпечення умов розвитку національної економіки та соціально-економічного розвитку суспільства в цілому.

15. Обґрунтовано доцільність імплементації міжнародних ініціатив і стандартів соціальної відповідальності в Україні та розроблено заходи відповідного спрямування. Запропонована методологія визначення результативності соціальної відповідальності бізнесу на основі комплексної оцінки показників за соціальною, економічною та екологічною сферами з проєкцією цього процесу на сферу споживання. Теоретичне обґрунтування та емпіричне застосування методології підтвердило положення про те, що споживчий ринок є індикатором соціально-економічної політики, яка проводиться державою та індикатором розвитку національної економіки. Це дозволило оцінити вклад соціально відповідальних компаній у розвиток національної економіки й узагальнити такі ефекти: економічний, бюджетний, соціальний, екологічний та споживчий.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Монографії:

1. Башнянин Г. І., Ковтун О. І., Лазур П. Ю., Хомяк О. В., Яхно Т. П. Напрями трансформації структури національної економіки: організаційно-економічний аспект // Становлення інтегрованих корпоративних мікроекономічних систем в економіках перехідного типу: колективна монографія / За заг. ред. Г.І. Башнянина. Львів : «Львівська комерційна академія», 2003. С. 98-101. (Особистий внесок: запропоновано напрями трансформації структури національної економіки: організаційно-економічний аспект).

2. Яхно Т. П., Дрогань-Писаренко Л. О. Проблеми збалансованості споживчого ринку: механізм державного регулювання // Нереалізовані стратегії соціально-економічного розвитку України в умовах трансформаційних змін: аналіз помилок і пошук рішень: колективна монографія / За заг. ред. професора Л.О. Дрогань-Писаренко. Полтава : ТОВ НВП «Укрпромторгсервіс», 2014. С. 122-140. (Особистий внесок: досліджено проблеми збалансованості споживчого ринку: механізм державного регулювання).

3. Features of development of corporate social responsibility of business in Ukraine / T. Yahno L. Shymanovska-Dianich, T. Ishchejkin, V. Misyuckevich, //

Management of the 21st century: globalization challenges: collective monograph / in addition I. Markina., Prague, 2019. P. 339-345. (*Особистий внесок*: визначено напрями розвитку соціальної відповідальності бізнесу в Україні в умовах формування постіндустріального суспільства).

4. Яхно Т. П. Розвиток соціально-економічних систем в індикативному відображенні споживчого ринку України : монографія. Полтава : ПУЕТ, 2019. 377 с.

Публікації у наукових фахових виданнях України:

5. Яхно Т. П. Вплив міграційних процесів на економічний розвиток України. *Соціально-економічні проблеми сучасного періоду України: міграційні процеси в умовах поліетнічного середовища регіону* : зб. наук. праць. Львів: Інститут регіональних досліджень, 2009. Вип. 6 (80). С. 204 – 210.

6. Яхно Т. П., Щербата З. Я. Досвід країн у розбудові стратегічного партнерства: приклади для країн. *Наука молода: зб. наук. праць молодих вчених Тернопільського національного економічного університету. Тернопіль : ТНЕУ «Економічна думка», 2010. С. 126-130. (Особистий внесок: пропозиції щодо формування зовнішньоекономічної політики України за умов розбудови стратегічного партнерства).*

7. Яхно Т. П. Основні тенденції розвитку ринку електроенергетики в Україні. *Економіка розвитку*. 2011. № 1(57). С. 55 – 56.

8. Яхно Т. П. Економічний механізм реалізації політики ефективності паливно-енергетичного комплексу в Україні. *Економічний аналіз* : зб. наук. праць. Тернопіль: 2011. Вип. 9. Ч. 1. С. 413 – 415.

9. Яхно Т. П., Дуран В.В. Особливості формування споживчих видатків в умовах трансформаційної економіки. *Науковий вісник Чернігівського державного інституту економіки і управління. Серія Економіка*. 2013. № 2 (18). С. 45-53. (*Особистий внесок: визначено сутність споживчих видатків в умовах трансформаційної економіки).*

10. Яхно Т. П. Ефективний ланцюг розвитку споживчого ринку «споживач – виробник - держава». *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Економіка і менеджмент*: зб. наук. праць. Одеса: Гельветика. 2015. Вип. 14. С. 99 – 102.

11. Яхно Т. П., Гусаковська Т. О. Визначення рівня економічного розвитку України за показниками стану споживчого ринку. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Економіка і менеджмент* : зб. наук. праць. Одеса : Гельветика, 2017. Вип. 28. С. 63 – 68. (*Особистий внесок: досліджено та проаналізовано рівень економічного розвитку України за показниками стану споживчого ринку).*

12. Яхно Т. П., Шимановська-Діанич Л. М., Манжура О.В. Соціальна відповідальність бізнесу у контексті формування постіндустріальної економіки в Україні. *Вісник СумДУ. Серія «Економіка»*. 2018. № 1. С. 80 – 88. (*Особистий внесок: визначено сутність та роль соціальної відповідальності бізнесу в умовах формування постіндустріальної економіки в Україні).*

13. Яхно Т. П. Промислова політика України та її вплив на розвиток національної економіки. Інфраструктура ринку. 2019. Вип. 31. С. 194 – 200. URL: http://www.market-infr.od.ua/journals/2019/31_2019_ukr/31.pdf

14. Яхно Т.П., Гусаковська Т.О. Зовнішньоекономічна політика України та її вплив на стан внутрішнього споживчого ринку. Вісник НТУ «ХПІ». 2019. № 2. С. 23 – 28. (*Особистий внесок: пропозиції щодо формування зовнішньоекономічної політики України за умов формування постіндустріального суспільства та визначено її вплив на розвиток споживчого ринку*).

15. Яхно Т.П. Соціалізація економіки та індивідуалізація споживчого ринку як необхідні передумови національного розвитку. Вісник Сумського національного аграрного університету. Серія «Економіка і Менеджмент». 2019. Вип 2 (80). С. 12-17.

Публікації в наукових фахових виданнях, що входять до міжнародних наукометричних баз даних:

16. Яхно Т. П. Стан і особливості розвитку ринку молокопереробної промисловості України. *Актуальні проблеми економіки*. 2011. № 2 (116). С. 48 – 53. (Scopus, EBSCOhost, EconLit, ABI/Inform (by ProQuest), Erih Plus).

17. Яхно Т. П., Макогін З. Я. Пріоритетні напрями формування інвестиційної співпраці України із країнами ЄС. *Економічний часопис- XXI: науковий журнал*. 2014. №5-6. С. 21 – 24. (Scopus, EBSCOhost, Index Copernicus, Ulrichsweb Global Serials Directory, C.E.E.O.L., RISC). (*Особистий внесок: визначено вплив інвестиційної співпраці України з країнами ЄС на формування її зовнішньоекономічної політики*).

18. Яхно Т. П., Гусаковська Т. О. Споживчий ринок в опосередкуванні неоекономічних процесів відтворення людини та суспільства. *Бізнес Інформ*. 2017. № 1. С. 22-26. (Ulrichsweb Global Serials Directory, Research Papers in Economics, Index Copernicus, Directory of Open Access Journals, CiteFactor, Academic Journals Database, Scientific Indexing Services, Advanced Science Index). (*Особистий внесок: визначено роль споживчого ринку у процесі відтворення людини та суспільства в умовах неоекономічних процесів*).

19. Яхно Т. П., Гусаковська Т. О. Теоретико-методологічні засади формування паритету державного регулювання національної економіки та ринкового саморегулювання. *Проблеми економіки*. 2017. № 3. С. 123 – 129. (WorldCat, SUNCAT Union Catalogue, J-Gate, Research Bible). (*Особистий внесок: визначено методологічні засади формування паритету державного регулювання національної економіки та ринкового саморегулювання*).

20. Яхно Т. П. Підхід до оцінки внеску соціальної відповідальності бізнесу в соціально-економічний розвиток національної економіки країни. *Соціально-економічні проблеми сучасного періоду України* : зб. наук. праць. Львів: ДУ «Інститут регіональних досліджень імені М. І. Долішнього НАН України, 2018. Вип. 6 (134). С. 22 – 28. (Index Copernicus).

21. Яхно Т. П. Підходи до визначення сутності соціально-економічного розвитку національної економіки країни. *Науковий вісник Полтавського університету економіки і торгівлі*. Серія «Економічні науки». 2018. № 3 (88). С. 64 – 72. (Index Copernicus).

22. Яхно Т. П., Гусаковська Т. О. Грошово-кредитна та податково-бюджетна політика України як чинники розвитку споживчого ринку. *Інфраструктура ринку*. 2018. Вип. 25. С. 148-153. (Index Copernicus). (Особистий внесок: пропозиції щодо визначення ролі фінансової політики у розвитку споживчого ринку України за умов формування постіндустріального суспільства).

23. Яхно Т. П., Гусаковська Т. О. Соціальний розвиток України у відображенні сучасного стану споживчого ринку. *Бізнес Інформ*. Харків, 2018. № 1. С. 201 – 206. (Ulrichsweb Global Serials Directory, Research Papers in Economics, Index Copernicus, Directory of Open Access Journals, CiteFactor, Academic Journals Database, Scientific Indexing Services, Advanced Science Index). (Особистий внесок: досліджено та проаналізовано соціальний розвиток України у індикаторах споживчого ринку).

24. Яхно Т. П., Гусаковська Т. О. Промислова політика України у відображенні змін споживчого ринку. *Бізнес Інформ*. Харків, 2018. № 10. С. 158 – 164. (Ulrichsweb Global Serials Directory, Research Papers in Economics, Index Copernicus, Directory of Open Access Journals, CiteFactor, Academic Journals Database, Scientific Indexing Services, Advanced Science Index). (Особистий внесок: визначено основні напрями формування промислової політики України та її вплив на розвиток споживчого ринку).

25. Яхно Т. П., Шимановська-Діанич Л. М. Теорії добробуту як теоретичне підґрунтя для визначення сутності сучасного споживчого ринку. *Соціально-економічні проблеми сучасного періоду України* : зб. наук. праць. Львів: ДУ «Інститут регіональних досліджень імені М. І. Долішнього НАН України», 2018. Вип. 3 (131). С. 140-146. (Index Copernicus). (Особистий внесок: систематизовано теорії добробуту, дано авторське визначення добробуту та визначено його вплив на формування сутності споживчого ринку).

26. Яхно Т. П. Підходи до формування моделі соціально-економічного розвитку національної економіки України. *Соціально-економічні проблеми сучасного періоду України*: зб. наук. праць. Львів: ДУ «Інститут регіональних досліджень імені М. І. Долішнього НАН України», 2018. Вип. 4 (132). С. 3 – 9. (Index Copernicus).

27. Яхно Т. П. Методичні засади дослідження стану споживчого ринку в контексті оцінки розвитку національної економіки. *Науковий вісник Полтавського університету економіки і торгівлі*. Серія «Економічні науки»: Полтава: ПУЕТ, 2019. № 2. С. 88 – 93 (Index Copernicus).

Публікації у наукових періодичних виданнях інших держав:

28. Yahno T.P. Analiza konkurencyjnej pozycji krajowego przemyslu mleczarskiego w okresie przejsciowym. *Zeszyty naukow.* Warszawa ALMAMER Szkoła Wyższa. № 2. 2013. С.227 – 235.

Опубліковані праці апробаційного характеру:

29. Яхно Т. П., Гузарова І. А. Роль зовнішньоекономічної діяльності підприємств у розвитку національної економіки. *Актуальні питання економічних наук в сучасному суспільстві* : матеріали II Міжнародної науково-практичної конференції для студентів, аспірантів та молодих вчених, м. Львів, 1-2 квітня 2011 р. Львів : Львівська економічна фундація, 2011. С. 61 – 62. (Особистий внесок: визначено роль зовнішньоекономічної діяльності підприємств у розвитку національної економіки України та формуванні її зовнішньоекономічної політики).

30. Яхно Т. П. Стратегічні пріоритети виходу підприємства на зовнішній ринок. *Актуальні проблеми міжнародних відносин і зовнішньої політики країн світу* : матеріали Міжнародної науково-практичної конференції, м. Луцьк, 13-14 жовтня, 2011 р. Луцьк : Волинський національний університет імені Лесі Українки, 2011. С. 62 – 64.

31. Яхно Т. П. Стратегічні напрями формування зовнішньоекономічної політики України. *Актуальні проблеми економіки і торгівлі в сучасних умовах євроінтеграції* : матеріали наукової конференції професорсько-викладацького складу і аспірантів, м. Львів, 12-13 травня 2015 р. Львів : ЛКА, 2015. С. 112 – 114.

32. Яхно Т. П. Економічні інструменти регулювання споживчого ринку. *Особливості формування міжнародних економічних відносин в умовах дестабілізації міжнародної системи* : матеріали всеукраїнської науково-практичної інтернет-конференції, м. Львів, 15 грудня 2015 р.. Львів : ЛКА, 2015. С. 30 – 33.

33. Яхно Т. П. Проблеми сучасних макроекономічних систем в процесі розвитку споживчого ринку України. *Актуальні проблеми економіки і торгівлі в сучасних умовах євроінтеграції*: матеріали щорічної наукової конференції професорсько-викладацького складу та аспірантів Львівського торговельно-економічного університету, м. Львів, 13-14 травня 2016 р. Львів : Растр-7, 2016. С. 150 – 152.

34. Яхно Т. П., Яхно П. Є. Роль потреб у формуванні та розвитку споживчого ринку. *Сорок перші економіко-правові дискусії* : тези доповідей міжнародної науково-практичної інтернет-конференції, м. Львів, 21 червня 2016. С.22-24. URI : <http://www.spilnota.net.ua/ua/article/id-1580/>. (Особистий внесок: визначено роль потреб споживачів у формуванні споживчого ринку).

35. Яхно Т. П. Позиції розвитку ринкових взаємовідносин: «споживач – виробник – держава». *Актуальні проблеми економіки і торгівлі в сучасних умовах євроінтеграції* : матеріали щорічної наукової конференції професорсько-викладацького складу і аспірантів Львівського торговельно-економічного університету, м. Львів, 11-12 травня 2017 р. Львів: ЛТЕУ, 2017. С. 141 – 142.

36. Яхно Т. П., Гусаковська Т. О. Основні тенденції та ознаки економічних відносин в умовах постіндустріального суспільства. *Проблеми формування та розвитку інноваційної інфраструктури: виклики*

постіндустріальної економіки : матеріали IV Міжнародної науково-практичної конференції, м. Львів, 18-19 травня 2017 р. Львів : Львівська політехніка, 2017. С. 136 – 137. (*Особистий внесок: визначено основні тенденції економічних відносин в умовах постіндустріального суспільства*).

37. Yahno T. P. The directions of socialization of the national economy of Ukraine as an important condition for its socio-economic development. Information Technologies, Management and Society : materials of the 17th International Scientific Conference, Riga, Lithuania, April 25-26, 2018. Riga : ISMA. 2018. С. 132 –133.

38. Яхно Т. П. Роль економічної безпеки у формуванні споживчого ринку України. *Актуальні проблеми економіки та торгівлі в сучасних умовах євроінтеграції* : матеріали щорічної наукової конференції професорсько-викладацького складу та аспірантів Львівського торговельно-економічного університету. м. Львів, 10-11 травня 2018 р. Львів : ЛТЕУ, 2018. С. 203 – 205.

39. Яхно Т. П., Шимановська-Діанич Л. М. Соціальна відповідальність бізнесу як чинник переходу національної економіки України від «економіки товару» до «економіки людини». *Соціально-економічні та правові чинники розвитку національної економіки України: облікові, аналітичні та контрольні аспекти в сучасних умовах інтеграції процесів* : матеріали Міжнародної науково-практичної інтернет-конференції Вищого навчального закладу Укоопспілки «Полтавський університет економіки і торгівлі», м. Полтава. 22 листопада 2018 р. Полтава: ПУЕТ, 2018. С. 57 – 59. (*Особистий внесок: визначено сутність соціальної відповідальності та її роль у формуванні «економіки людини»*).

40. Яхно Т. П. Роль споживчого ринку у забезпеченні економічної безпеки держави. *Актуальні проблеми економіки та торгівлі в сучасних умовах* : матеріали щорічної наукової конференції вчених Львівського торговельно-економічного університету, м. Львів , 15-17 травня 2019 р. Львів : ЛТЕУ, 2019. С. 162 – 163.

Опубліковані праці, які додатково відображають наукові результати дисертації:

41. Яхно Т.П. Стратегічне управління внутрішньо- і міжрегіональними потоками ресурсів товарів споживання. *Проблеми підвищення ефективності функціонування підприємств різних форм власності*: зб. наук. праць. Донецьк, 2010. Вип. 3, том 2 , 2010 С. 242-251.

42. Яхно Т. П. Исследование влияния альтернативной энергетики на экономическое развитие потребительского рынка Украины. *Устойчивое развитие*. 2013. №6. С. 23–29.

43. Яхно Т. П., Килин О. В. Сучасний контекст дослідження паритету державного регулювання споживчого ринку України. *Регіональна економіка та управління*. 2016. №5(12). С. 103 – 107. (*Особистий внесок: визначено сутність та методiku дослідження паритету державного регулювання споживчого ринку*).

АНОТАЦІЯ

Яхно Т. П. Розвиток національної економіки в індикаторах споживчого ринку: теорія, методологія, практика. – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора економічних наук за спеціальністю 08.00.03 – економіка та управління національним господарством. – Вищий навчальний заклад Укоопспілки «Полтавський університет економіки і торгівлі», Полтава, 2019.

Дисертацію присвячено обґрунтуванню теоретико-методологічних засад і розробці практичних рекомендацій щодо розвитку національної економіки України, який ідентифікується станом споживчого ринку. У роботі систематизовано й узагальнено теоретичні аспекти розвитку національної економіки з урахуванням особливостей постіндустріальної трансформації ринкових і суспільних відносин. Виокремлено типи та визначено особливості моделей економічного розвитку країн. Сформовано теоретичні та методологічні підходи до визначення паритету державного регулювання національної економіки та ринкового саморегулювання. Обґрунтовано концепт взаємозалежності економічного розвитку, ринку, добробуту та багатства суспільства. Категоріально та сутнісно визначено споживчий ринок у контексті розвитку національної економіки. Розкрито зміст споживчого ринку в аспекті неоекономічних процесів відтворення людини та суспільства. Розроблено методологічні засади дослідження стану споживчого ринку в контексті оцінки розвитку національної економіки. Здійснено оцінку ступеня макроекономічної стабільності на основі показників стану та динаміки споживчого ринку. Обґрунтовано можливості та виявлено межі використання показників стану споживчого ринку для діагностики соціального розвитку в Україні. Розроблено положення промислової політики України на основі урахування проблем, виявлених і відображених у змінах споживчого ринку. Ідентифіковано особливості фінансової політики України через виявлення її ролі у розвитку споживчого ринку. Визначено напрями зовнішньоекономічної політики України та її вплив на стан внутрішнього споживчого ринку. Встановлено напрями соціалізації економіки й індивідуалізації споживчого ринку; охарактеризовано їх як необхідні передумови національного розвитку. Запропоновано напрями та засоби заохочення розвитку соціальної відповідальності бізнесу в Україні відповідно до імперативу споживчого ринку. Обґрунтовано доцільність імплементації міжнародних ініціатив і стандартів соціальної відповідальності в Україні та розроблено заходи відповідного спрямування.

Ключові слова: ринкові відносини, споживчий ринок, національна економіка, розвиток, моделі економічного розвитку, державне регулювання, ринкове саморегулювання, макроекономічна та соціальна стабільність.

АННОТАЦИЯ

Яхно Т. П. Развитие национальной экономики в индикаторах потребительского рынка: теория, методология, практика. – Рукопись.

Диссертация на соискание ученой степени доктора экономических наук по

специальности 08.00.03 – экономика и управление национальным хозяйством. – Высшее учебное заведение Укоопсоюза «Полтавский университет экономики и торговли», Полтава, 2019.

Диссертация посвящена обоснованию теоретико-методологических основ и разработке практических рекомендаций развития национальной экономики Украины, идентифицируемого состоянием потребительского рынка.

В работе систематизированы и обобщены теоретические аспекты развития национальной экономики с учетом особенностей постиндустриальной трансформации рыночных и общественных отношений. Выделены типы и определены особенности моделей экономического развития стран. Сформированы теоретические и методологические подходы к определению паритета государственного регулирования национальной экономики и рыночного саморегулирования. Доказано, что страна как социально-экономическая система имеет особую структуру, состоящую из ключевых подсистем, взаимодействие между которыми, в условиях их постоянного развития, позволяет сохранять устойчивость и идентичность системы в целом, а именно: государства, социума, экономики и бизнеса. Доказано, что развитие страны представляет собой многомерный процесс, предусматривающий изменение состояния национальной экономики страны от менее удовлетворительного к более удовлетворительному. Сущность развития проявляется как внутренне присущее ему свойство, принцип, процесс, закономерность, как явление и результат.

Обосновано концепт взаимозависимости экономического развития, рынка, благополучия и богатства общества. Категориально и по существу определен потребительский рынок в контексте развития национальной экономики. Раскрыто содержание потребительского рынка в аспекте неэкономических процессов воспроизводства человека и общества. На основе расширения теоретических и методологических основ исследования современный потребительский рынок определен как открытая, динамичная, многофункциональная система, которая, находясь в постоянном движении, трансформируется в соответствии с историческими этапами эволюции общества. Доказано, что современный потребительский рынок является сложно образованной системой, о чем прежде всего свидетельствуют такие признаки, как многофункциональность, разнонаправленность действия его механизма, его комплементарность с другими рынками, доминирование человеческого фактора во всех процессах рыночной среды.

Разработаны методологические основы исследования состояния потребительского рынка в контексте оценки развития национальной экономики. Осуществлена оценка степени макроэкономической стабильности на основе показателей состояния и динамики потребительского рынка. Обоснованы возможности и очерчены пределы использования показателей состояния потребительского рынка для диагностики социального развития в Украине.

Показано, что потребительский рынок как основа развития национальной экономики требует комплексного исследования, а его состояние выступает индикатором процессов, происходящих в стране (прежде всего в экономике, а также в социальной сфере). Получил дальнейшее развитие подход к определению

методологии исследования потребительского рынка. Особенностью такого подхода является то, что он основывается на принципах методологического плюрализма и предполагает выбор, а также использование системы социально-экономических методов (историко-генетического, статистического, феноменологического) и методологических концептов (социоэкономического, социокультурного, сетевого и институционального). Его применение позволило учесть множественную специфику современного периода жизни украинского общества и определить уровень развития экономики по показателям потребительского рынка. Аргументирована возможность распространения традиционно применяемых в научных исследованиях приемов и методов с целью получения оценки не только его экономической значимости потребительского рынка, но также и социальной. Это позволило доказать, что анализ социального развития стран по показателям состояния потребительского рынка является не только возможным, но и необходимым.

С учетом выявленных и отраженных в изменениях потребительского рынка проблем, разработаны положения усовершенствования промышленной политики Украины. Идентифицированы особенности финансовой политики Украины. Определена роль такой политики в развитии потребительского рынка. Разработаны направления внешнеэкономической политики с учетом ее влияния на состояние потребительского рынка Украины.

Определены направления социализации экономики и индивидуализации потребительского рынка как необходимых предпосылок национального развития. Предложены направления и определены средства поощрения развития социальной ответственности бизнеса в Украине в соответствии с императивом потребительского рынка. Обоснована целесообразность имплементации международных инициатив и стандартов социальной ответственности в Украине и разработаны соответствующие этому мероприятия. Обосновано положение об усилении в условиях перехода мирового сообщества к постиндустриальным отношениям связи между уровнем развития социальной сферы и потребительским рынком. Предложена концепция социального гомеостаза, в которой социальная ответственность бизнеса выступает компенсаторным и одновременно корректирующим инструментом нарушения динамического равновесия потребительского рынка. Разработан научный подход к определению результативности социальной ответственности бизнеса, который основывается на комплексной оценке показателей социальной, экономической и экологической сфер с проекцией этого процесса на сферу потребления.

Ключевые слова: рыночные отношения, потребительский рынок, национальная экономика, развитие, модели экономического развития, государственное регулирование, рыночное саморегулирование, макроэкономическая и социальная стабильность.

ABSTRACT

Yahno T. P. National Economy Development in Consumer Market Indicators: Theory, Methodology, Practice. – Manuscript.

Thesis for a Doctor of Economics degree in specialty 08.00.03 – Economics and Management of National Economy. – Higher Educational Institution of Ukoopspilka «Poltava University of Economics and Trade», Poltava, 2019.

The dissertation is devoted to substantiation of theoretical and methodological foundations and development of practical recommendations for the development of the national economy of Ukraine, which is identified by the state of the consumer market. The theoretical and general aspects of the development of the national economy are systematized and summarized, taking into account the peculiarities of the post-industrial transformation of market and social relations. The types and peculiarities of the models of economic development of the countries are highlighted. Theoretical and methodological approaches to determining the parity of state regulation of the national economy and market self-regulation have been formed. The concept of interdependence of economic development, market, prosperity and wealth of society is substantiated. Consumer market is categorically and substantially defined in the context of national economy development. The content of the consumer market in the aspect of non-economic processes of reproduction of the person and society is revealed. Methodological bases of research of the state of the consumer market in the context of assessment of development of national economy are developed. The degree of macroeconomic stability is estimated on the basis of indicators of the state and dynamics of the consumer market. Opportunities and identify the limits of using the indicators of the consumer market for the diagnosis of social development in Ukraine are substantiated. The provisions of the industrial policy of Ukraine are developed on the basis of taking into account the problems identified and reflected in changes in the consumer market. The peculiarities of the financial policy of Ukraine are identified by revealing its role in the development of the consumer market. Identify the directions of Ukraine's foreign economic policy and its impact on the state of the domestic consumer market. The directions of socialization of the economy and individualization of the consumer market are identified as necessary prerequisites for national development. The directions and means of promoting the development of social responsibility of business in Ukraine in accordance with the imperative of the consumer market are offered. The expediency of the implementation of international initiatives and standards of social responsibility in Ukraine is substantiated and the measures of the corresponding direction are developed.

Keywords: market relations, consumer market, national economy, development, economic development models, government regulation, market self-regulation, macroeconomic and social stability.